

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА МЕТОДИКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

**РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ
УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ
НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА**

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

Виконала:

студентка 6 курсу, групи 613

РУСНАК МАРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Керівник: кандидат педагогічних наук,
доцент **Шестобуз О.С.**

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № 4/1 від 16 листопада 2021 р.*

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С.З.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	8
1.1. Аналіз проблеми розвитку творчих здібностей особистості у науковій літературі.....	8
1.2. Сутність та вікові особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів.....	19
1.3. Урок образотворчого мистецтва в початкових класах як основна форма розвитку творчих здібностей учнів.....	27
Висновки до першого розділу.....	34
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	36
2.1. Дослідження стану сформованості творчих здібностей молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.....	36
2.2. Обґрунтування педагогічних умов розвитку творчих здібностей учнів початкових класів на уроках образотворчого мистецтва.....	47
2.3. Особливості організації практичної образотворчої діяльності у процесі розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку.....	64
Висновки до другого розділу.....	74
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79
ДОДАТКИ.....	85

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема розвитку творчих здібностей і творчої активності в молодшому шкільному віці є актуальною. Оскільки дитинство є єдиним періодом життя людини, коли творчість стає універсальним і домінуючим способом існування. У багатьох наукових дослідженнях різних часів висвітлювалися безліч творчих можливостей періоду дитинства. Відповідно провідною психолого-педагогічною проблемою є створення сприятливих ефективних умов, які стимулюватимуть і спрямовуватимуть розвиток особистості.

Сучасна теорія здібностей особистості суперечливо трактує окремі аспекти про структуру здібностей та взаємозалежність між здібностями та задатками (нахилами). Звичайно побутують твердження, що задатки є спадковою органічною передумовою розвитку природних здібностей. Для перетворення задатків на здібності, крім вродженої схильності, треба зазвичай займатися певною діяльністю, виявляти зацікавленість, бажання здійснювати трудові дії, мати конкретні вміння та навички. Оскільки, зустрічаються випадки, коли маючи здатність до того чи іншого виду діяльності, дитина схильність не використовує, не прагне розвинути власні здібності.

Науковці аналізують поняття творчих здібностей як психологічних особливостей дитини, розвиток яких сприяє оволодінню певною діяльністю. Необхідним є визначення тих умінь, які треба розвинути в учнів початкової школи, для відчуття ними свободи власних дій у творчому процесі, здатності виявити творчість, мати успіх під час здійснення творчої діяльності.

Розвиток творчих здібностей учнів початкової школи на уроках образотворчого мистецтва вивчається в аспекті проблеми творчої діяльності, яка пов'язана зі сприйняттям творів мистецтва, їх творчим і нестандартним виконанням, втіленням власних здобутих уявлень і вражень у творчих роботах. Під час художньої діяльності здійснюється важливий розвиток художньо-естетичних здібностей молодших школярів.

Стан дослідження проблеми. Аналіз наукової літератури свідчить, що проблема розвитку творчих здібностей особистості висвітлюється багатьма дослідниками. Зокрема, теоретичні аспекти формування творчої активності особистості представлені в працях зарубіжних учених Дж. Гілфорда, Дж. Рензулі, К. Роджерса, С. Торренса та ін., вітчизняних науковців Б. Ананьєва, Л. Виготського, О. Ковальова, Г. Костюка, В. Крутецького, О. Леонтєва, М. Лейтеса, О. Матюшкіна, В. Моляко, Я. Пономарьова, С. Рубінштейна, І. Терещенко тощо. Вони тлумачать творчу активність як психічні властивості особи, які регулюють людські досягнення та є умовою життєдіяльності людини; а також як характеристики системи функціонування, що реалізуються в окремих психічних функціях і здатні індивідуально проявлятися, мають можливість виявлятися в успішній діяльності та її якісній своєрідній засвоєності та реалізації.

У психології питання творчості досліджується в аспекті діяльнісного підходу з різних наукових думок. Так, В. Давидов, Д. Ельконін, О. Леонтєв та ін. творчість пов'язують з окресленням творчих здібностей як вродженої якості особистості, що допоможе їй опанувати досягненнями культури. Дослідниками М. Лейтесом, І. Терещенком визначається ще один підхід до питання здібностей, що акцентується на конкретно індивідуально-психологічних особливостях.

Вагомий внесок у теоретичні положення та визначення психолого-педагогічних передумов освітнього процесу зроблено дослідниками І. Бехом, Л. Божович, Л. Виготським, В. Давидовим, С. Діденко, О. Леонтєвим, В. Сухомлинським, К. Ушинським та ін. Ними визначено сензитивність молодшого шкільного віку до творчості, особливо до художньо-образного її виду, та визначено молодший шкільний вік як найінтенсивніший період творчого становлення особистості.

Роль образотворчого мистецтва як одного з потужних засобів розвитку творчих здібностей, естетичної свідомості, образного мислення особистості висвітлюють у своїх працях дослідники Р. Арнхейм, Л. Масол, В. Кузин,

В.Томашевський та ін. Б. Ананьєв, Л.Любарська, Т. Шпікалова відзначають, що уроки образотворчого мистецтва є унікальним навчальним предметом, які надають дітям безліч можливостей творчо самореалізовуватися, розвивати творчі здібності, асоціативно-образне мислення, творчу уяву, фантазію, пізнавально-творчу активність.

Відповідно, зазначена актуальність проблеми дослідження в науковій літературі, потреба в практиці закладів освіти зумовили вибір теми магістерської роботи *«Розвиток творчих здібностей учнів початкових класів на уроках образотворчого мистецтва»*.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати педагогічні умови та емпірично дослідити стан сформованості творчих здібностей учнів початкових класів на уроках образотворчого мистецтва.

Відповідно до мети нами визначені **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати проблему розвитку творчих здібностей особистості у науковій літературі.
2. Розкрити сутність та вікові особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.
3. Дослідити стан сформованості творчих здібностей учнів початкових класів на уроках образотворчого мистецтва.
4. Теоретично обґрунтувати педагогічні умови розвитку творчих здібностей учнів початкових класів на уроках образотворчого мистецтва.

Об'єкт дослідження – розвиток творчих здібностей учнів початкових класів на уроках образотворчого мистецтва.

Предмет дослідження – педагогічні умови розвитку творчих здібностей учнів початкових класів на уроках образотворчого мистецтва.

У дослідженні для розв'язання задач та досягнення мети нами використано **методи**:

теоретичні – аналіз філософської, психолого-педагогічної, методичної літератури та її вивчення, узагальнення та систематизація одержаних

відомостей з метою дослідження особливостей розвитку творчих здібностей учнів початкових класів на уроках образотворчого мистецтва;

емпіричні – тестування, анкетування, опитування, педагогічне спостереження, констатувальний експеримент з метою виявлення стану сформованості творчих здібностей початкових класів на уроках образотворчого мистецтва;

математичні – методи обробки числових даних, графічне представлення результатів констатувального експерименту з метою виявлення рівнів сформованості творчих здібностей школярів та встановлення наукової достовірності результатів дослідження, які отримали.

Теоретичне значення дослідження полягає в аналізі проблеми розвитку творчих здібностей особистості у науковій літературі; розкритті сутності та вікових особливостей розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва; дослідженні стану сформованості творчих здібностей учнів початкових класів на уроках образотворчого мистецтва; теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов розвитку творчих здібностей учнів початкових класів на уроках образотворчого мистецтва.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що головні висновки та рекомендації можуть бути використані вчителями-практиками з метою розробки системи розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва, у роботі з творчо обдарованими учнями під час художньо-практичної діяльності вчителями початкової школи.

Публікації. Основні положення та результати нашого дослідження відображено в 1 публікації матеріалів щорічної студентської наукової конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича 19-20 квітня 2021 року.

Структура роботи. Магістерська робота містить такі елементи: вступ, два розділи, висновки до кожного розділу, загальні висновки, список використаних джерел, додатки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

1.1. Аналіз проблеми розвитку творчих здібностей особистості у науковій літературі

Суспільне становище нашої країни останніми роками визначається складністю та різноманітністю проблем, які вимагають чіткого орієнтування в нових справах і обставинах, відмови від певних шаблонів у суспільній діяльності, гнучкого мислення та творчого розв'язання глобальних і локальних задач. Головне завдання гуманної та демократичної освіти в Україні – організація умов для творчого розвитку та самовдосконалення особистості, формування майбутніх поколінь у суспільстві, які мають здатність навчатися протягом життя, продуктивно вирішувати важливі проблеми, розвивати загальнолюдські цінності у суспільстві.

У часи глобальних змін, коли з'являються нові соціально-економічні відносини, відбувається інтеграція в єдиний освітній простір світу одне з актуальних завдань у сучасному суспільстві є розвиток творчості та творчих здібностей особистості. Саме творчо активна особистість може бути дійсно автором історичних подій, тому що шлях, який проходить людство є безперервним процесом саме її творіння.

Система освіти має значний вплив на становлення та розвиток кожної особистості. Саме в освітньому процесі забезпечуються такі умови, які будуть сприяти розвитку дітей з активною та чіткою життєвою позицією. Існує актуальна потреба в оновленні теоретичних положень і практичних особливостей навчання, мета яких полягає в реалізації творчих і активних особах як потреба суспільства. Це спрямовує пошук нашого дослідження на

вияв суті та змісту поняття творчості, творчої особистості та складових частин її формування.

У науковій літературі поняття творчих здібностей застосовується як характеристика особистості та її діяльності. А поняття «творчість» характеризується активністю, що розкриває її особливості, та відзначається як активність у процесі творчості.

І.Демченко зазначає: «якщо активність характерна риса особистості, то творча активність – характеристика творчої особистості, яка не змогла б актуалізувати свій творчий потенціал, реалізувати його у творчій діяльності без поштовху творчої активності» (І.Демченко, 2003).

Вивчати поняття розвитку творчих здібностей в різних теоретичних і практичних підходах доцільно через сутність понять творчості, активності, творчої активності, задатків, здібностей, творчої особистості. Відповідно саме так можна осмислити глибинність сутності проблеми дослідження розвитку творчих здібностей, визначити особливості становлення та їх формування.

Розуміння творчих здібностей і творчості пов'язується з осмисленням природних сил, які створюються в дійсності, особистість у своїй творчості звертається до сил природи та обмежується ними. Певні акценти з усвідомлення творчого процесу націлюється саме на особистість як самостійного творця та виявляються різні особливості творчості.

Дослідження питань творчих здібностей, творчості, обдарованості, таланту, геніальності здійснювалося багатьма видатними науковцями.

Талант перекладається як рівень здібностей, є природним даром, природними задатками особистості для успіхів у певній діяльності. Геніальні люди є найбільш обдарованими та талановитими, вони втілюють власні творіння в емоційно піднесеному стані, інтуїтивно, натхненно та підсвідомо.

У психології творчість також зараховується до несвідомої особистісної сфери, поглядів і підходів до не співвідношення її в раціональному пізнанні.

У філософській науці дослідники висвітлювали безмежні можливості пізнання людиною світу, силу розуму людини. Так, Б.Ананьєв відзначає: «від

природи в людині закладені великі творчі можливості і потрібно лише створити умови для їх розвитку» (Б.Ананьєв, 2001).

З роками цікаві думки про величезний творчий потенціал людини та значущість створення умов для творчих відкриттів виголошувалися педагогами О. Духновичем, С. Русовою, В. Сухомлинським, К. Ушинським та ін.

Видатний педагог В. Сухомлинський сприяв розвитку та впровадженню цієї ідеї у практичну діяльність початкової школи і відзначав: «щоб заграла поетична струна, щоб відкрилось джерельце творчості, її треба вчити спостерігати, помічати численні відношення між речами, явищами» (В.Сухомлинський, 1987, с. 341).

Сьогодні узагальненими є думки В. Андрєєвої, О. Леонтєєва, В. Моляко та ін. про творчість, що є продуктом діяльності людини, створює нові якісні матеріальні та духовні цінності важливі для суспільства та особистості.

Серед науковців досить поширеними є погляди про творчість як процес розвитку нових здібностей, які базуються на здобутому досвіді.

При дотриманні різних теоретичних підходів до осмислення творчості, важливим є виокремлення ціннісного аспекту творчості. Значення творчості виявляється у втіленні позитивної результативності, що є основою творчих пошуків видатних майстрів образотворчого мистецтва.

Н. Лейтес і О. Мелік-Пашаєв є дослідниками художньої творчості та обдарованості дітей і мають такі думки: «дискусійними залишаються питання про співвідношення логічних та інтуїтивних процесів у творчій діяльності, про домінуючу роль задатків та соціального середовища у становленні і розвитку творчої обдарованості тощо» (Н.Лейтес, 1984).

У сучасних постійно змінних умовах досить чітко зорієнтуватися, приймати важливі рішення, продуктивно працювати може обдарована до творчості дитина, яка виявляє гнучкість у нових підходах, здатність до втілення нових задумів та ідей. Серед характеристик творчої особистості

виокремлюються емоційність, оптимізм, значна адаптивність, врівноваженість тощо.

Але є й протилежні думки, так В. Дружинін вважає: «творчі люди схильні до психічного виснаження, їм властиві граничні емоційні стани, низька адаптивність, висока тривожність» (В. Дружинін, 1999, с. 3).

Проблема творчості розглядається в різних аспектах вітчизняними дослідниками.

У розумінні О. Борисової: «власне творчість починається там, де вона перестає бути тільки відповіддю, тільки рішенням поставленого завдання. Тобто, там, де самоцінним являється сам процес діяльності, а не лише результат. Саме в цьому виході за межі заданого, в цій здатності до продовження пізнання за рамками вимог заданої ситуації, і криється таємниця вищих форм творчості, здатність бачити в предметі щось нове, таке, чого не бачать інші» (О. Борисова, 2004, с. 93).

У цьому ж аспекті є твердження С. Гололоб, Г. Локаревої, вони наголошують: «творчість – це факт нестандартного рішення простого завдання, здатність побачити те, що не вкладається в рамки раніше засвоєного» (С. Гололоб, 2000, с. 14).

На думку Н. Гурець: «творчість – це діяльність людини, спрямована не тільки на творення нових за змістом та формою матеріальних та духовних цінностей, але й на розвиток самої особистості. Творчість забезпечується посиленою діяльністю особистості, тобто її цілеспрямованою активністю. Творчість – похідне інтелекту, заломленого через мотиваційну структуру» (Н. Гурець, 2004, с. 21).

Можливості творити одні дослідники виокремлюють тільки у геніальних особистостях, а інші відстоюють думки про розвиток творчих здібностей у більшості дітей.

Відзначимо погляди І. Терещенко: «творчість – природний процес, породжений сильною потребою людини в знятті напруги, яка виникає в ситуації незавершеності або невизначеності» (І. Терещенко, 1999, с. 7).

Осмилення сутності та змісту процесу творчості також вимагає здійснити творчий підхід. У думках дослідників відзначається, що характерними ознаками творчого процесу особистості є результат творчості у певному продукті діяльності, його оригінальність, доцільність, неповторність, відповідність поставленому завданню. Так, у розумінні творчості є виявлення незвичайних процесів.

У процесі творчої діяльності школярі здійснюють діяльність, звертаються до власного майбутнього, створюють його та змінюють зміни у сучасних подіях. Творчість є діяльністю особистості, яка втілює власні задуми у створенні нових матеріальних і духовних цінностей, що мають новизну та суспільну значущість, відповідно результатом творчого процесу є створення нових продуктів.

Поняття творчості трактують і в ширшому визначенні. Учені-філософи відзначають, що творчість є необхідною умовою розвитку матеріальних носіїв, вона утворюється з нових форм матерії, і спільно з появою яких відбуваються зміни й самих форм творчості.

На думку В.Барко: «творчість – це процес створення суб'єктивно нового, заснованого на здатності породжувати оригінальні ідеї і використовувати нестандартні способи діяльності. По суті справи, творчість – це здатність створювати будь-яку принципово нову можливість» (В.Барко, 2000).

Сутність творчих здібностей встановлювалася у процесі розробки поняття творчої активності. У психолого-педагогічній літературі висвітлюється поняття творчих здібностей.

Творчі здібності визначаються в працях дослідників, що є основними підходами у розумінні цього феномену, в суті особистісної якості (Н. Вишнякова, В. Кузін, О. Матюшкін, Л. Новікова), компоненту темпераменту (В. Небиліцин), особливої потреби (Л. Божович), процесу діяльності (А. Люблінська, В. Коган), взаємодії з навколишнім світом (Н. Лейтес).

Відзначимо досить багато думок і поглядів з проблеми нашого дослідження, метою був їх аналіз, узагальнення та власна інтерпретація суті та змісту творчого розвитку, творчих здібностей особистості.

С. Коновець вважає: «творчі здібності зв'язані з креативними особистісними утвореннями, якостями когнітивних процесів і визначає творчу активність як надлишкову стосовно стимулу діяльності» (С.Коновець, 2000).

У розумінні поняття творчих здібностей спираємося на визначення творчої активності як пошукової, перетворювальної активності особистості, яка не стимулюється із зовнішніх джерел, та ототожнюється з поняттям креативності.

У розумінні В.Барко: «творчі здібності розглядаються як складне ставлення людини до дійсності, як комплекс якостей людини, де взаємодіють інтелектуальні, вольові, емоційні процеси; як прагнення проникнути в суть речей, застосувати нові прийоми подолання перешкод, здібність вносити елементи новизни у способи виконання завдань та розв'язання завдань» (В.Барко, 2001).

Творчі здібності виявляються в єдності вольових, інтелектуальних, емоційних якостей особистості, які базуються на самостійності, ініціативі, емоційній чутливості пізнання, цілеспрямованих і чітких діях, усвідомлених учинків. Основою здібностей є яскрава творча особистість, яка виділяється власною думкою та ставленням до дійсності.

Т. Волобуєва тлумачить суть творчих здібностей в основі творчої активності учнів як мобілізацію їхніх фізичних, вольових та інтелектуальних сил, завдяки яким створюється під час навчання новий продукт діяльності, і він має відмінності від вже відомих раніше виробів (Т.Волобуєва, 2005, с.35).

В. Ірклієнко відзначає: «творчі здібності молодшого школяра у різних видах діяльності виявляється у пошуку нового, ініціативі та самостійності у виборі об'єкта діяльності й у процесі її здійснення, в оригінальності способів та результатів цієї діяльності, а також в умілому використанні знань, умінь і

навичок, в умінні бачити нові завдання у звичному, щоденному» (В.Ірклієнко, 2001, с. 90).

В. Моляко вказує: «творчі здібності є стійким утворенням динамічного характеру, яке є не окремою рисою особистості, а її інтегральною якістю, яка складається з цілого комплексу емоційних, інтелектуальних, характерологічних особливостей, які дають людині змогу творити у будь-якому виді людської діяльності і виявляються як самодіяльність у вільній, свідомій, ініціативній внутрішньо необхідній діяльності» (В.Моляко, 2001).

Дослідник С.Литвиненко наголошує на творчих здібностях як: «сталій і водночас динамічній інтегративній особистісно-діяльнісній характеристиці, що спрямовує людину на перетворювальну діяльність та забезпечує творчий рівень цієї діяльності завдяки єдності двох основних структурних елементів: творчо орієнтованої мотиваційної сфери та задатках, які є своєрідним підґрунтям творчої активності» (С.Литвиненко, 2005).

О.Борисова зазначає: «творча активність є цілісною якістю особистості, яка спрямована на перетворення діяльності. Вона є не відокремленою групою вмінь та навичок, а цілісним формуванням якостей, що визначають ідейну зрілість особистості, її моральну позицію, високий рівень загальної культури, активну виконавську діяльність і методичну підготовку» (О.Борисова, 2004).

У дослідженнях С.Коновець: «до складу творчої активності відноситься процес реалізації творчих здібностей та творче мислення» (С. Коновець, 2000).

У твердженні І. Терещенко: «творча активність – це психологічний вияв особистості в тій чи іншій творчій діяльності. Самостійність же визначає характер участі в такій діяльності» (І.Терещенко, 1999).

Г. Балл вказує: «складові елементи творчої активності – інтелектуальна ініціатива, мотив, комунікативність, які базуються на загальних та спеціальних здібностях і передбачають спеціальні вміння» (Г.Балл, 2002).

На погляд І. Когана: «суб'єкта у творчий пошук втягує будь-яка проблемна ситуація, тому її значення для формування творчої активної особистості важко переоцінити. Творча активність під час пошуку викликає

специфічний психічний стан, який характеризується високим динамізмом емоційних переживань, спрямованістю на істину, мисленневою активністю, рівень яких визначається ступенем суб'єктивної значущості, пізнавальної привабливості й складності проблеми» (І.Коган, 1992, с. 145).

У розумінні Л. Єрмолаєвої: «до структури творчих здібностей відносяться основні компоненти творчості, а саме: самостійність вибору об'єкта мислення, вихід за межі завдання, перетворення завдання і стимулу» (Л. Єрмолаєва, с. 112).

І. Демченко у своїх працях: «на основі дослідження естетичної оцінної діяльності молодших школярів виділяє такі структурні компоненти творчої активності: аксіологічний, емоційно-перцептивний, гносеологічний, праксеологічний. У запропонованій структурі між першими трьома компонентами домінують координаційні зв'язки, в той же час аксіологічний компонент інтегрує всі інші, надаючи їм творчого характеру» (І.Демченко, 2003).

І. Воронюк вважає: «до складу творчої активності дітей, входять емоційне сприймання, слухові уявлення, комбіновані уявлення» (І.Воронюк, 2003).

Для розвитку творчих здібностей потрібно прослідковувати характерні ознаки подальших втілень. Основою майбутнього є здобутки теперішнього та минулого. Процес творчості особистості завжди наділений елементами цікавості, непередбачуваності, несподіванки тощо. Значущою ознакою творчої активності особистості є здатність самоорганізовуватися під час пошуку цікавої інформації у прийнятті власних рішень з різних творчих проблем.

Серед стимулів і мотивів творчої пошукової діяльності при втіленні вирішення певних проблем домінуючі позиції займають емоційний стан успішності, потреби у самореалізації, самовдосконаленні, доступність навчального завдання та можливості вирішити його. При тривалому та багаторазовому вирішенні проблем відбуваються зміни у пізнавальній

діяльності учнів, створюються нові форми соціальних взаємин з оточенням і нові форми власного осмислення, коли утворюються реальні творчі досягнення.

У період початкового ознайомлення з вимогами навчального завдання здійснюється самостійна мобілізація власних сил, індивідуальних ресурсів, які втілюють здатність прийняття творчих рішень у діяльності. Відповідно, відбувається прояв творчих здібностей особистості.

Потужним поштовхом до створення творчої продукції є процес кардинальної зміни власного пізнавального досвіду. За умов взаємодії школярів з оточенням, змінюються їхні уявлення про певну практичну діяльність, власні здібності та отримання конкретного досвіду.

Важливе значення у процесі взаємодії має прояв творчої активності учнів. Причинами виникнення прагнень та готовності до втілення творчості, активності в практичній діяльності є цілісність відтворення продуктивних і репродуктивних ознак у процесі творчості, рівень їхнього співвідношення.

У своїй сутності творчість реалізує бажання особистості активізувати власні сили та застосувати творчі здібності. Однак, існують випадки, коли діти з творчими задатками та потенціалом не можуть його реалізувати та залишаються тільки спостерігати за іншими. Здійснюючи акцент на розвитку творчості школярів, їх самореалізації, у практичній діяльності містяться особливості творчої активності, що призводить до сформованості внутрішніх сил дітей.

Дослідник В.Котляр розмежовує такі напрямки розвитку творчості: «за співвідношенням внутрішньої і зовнішньої організації причин активності – вісь міри ініціативності: від пасивності через реактивність до абсолютно спонтанної активності; зростання часових проміжків між початком впливу та його результатом; від адаптації до перетворення, до збереження і розвитку внутрішньої визначеності; інтенсивність активності як міра руху, енергії, реальної або потенційної зміни і розвитку» (В.Котляр, 2006).

Творчі здібності формуються у процесі творчої діяльності і впливають на їхню якість. Вони виявляються у спрямованості та стійкості пізнавальних інтересів, бажанні та прагненні до усвідомлення нових знань, способів творчої діяльності, залученні певних сил у досягненні творчих завдань.

Творчі здібності мають можливість пройти усі етапи процесу творчості. Оскільки, прояв творчих здібностей, внутрішньої активності, які розвиваються та перетворюються у продуктивні дії, виявляються у результаті творчої діяльності.

У формуванні творчих здібностей доцільно розвивати нові та ефективні емоційні сили, тобто своєрідну емоційну креативність. У цьому випадку креативність емоційного стану є творчим актом, а природа емоційного відгуку виявляється у відповідності інтересам, потребам, уявленням, цінностям особистості.

Розвиваючи творчі здібності, треба враховувати, що значний вплив при цьому мають такі зовнішні фактори, а саме: соціальне оточення, умови виховання, навчання, освіти. Процес творчого розвитку здібностей особистості має високий ступінь прояву в надзвичайних ситуаціях, якими є успішність діяльності та необмеженість дій. Це доцільно врахувати та сприяти застосуванню при розвитку творчості особистості.

На думку І. Беха: «за надмірної регламентації поведінки, коли дитина вже має відповідні можливості самостійної регуляції поведінки, але її дії обмежуються, пригнічується творча активність дитини: вона стає безініціативною, чекає вказівок ззовні і звикає орієнтуватись тільки на них» (І.Бех, 2003, с. 115).

Негативні наслідки можна усунути, коли учні не будуть позбавлені усвідомленого самостійного обрання певних форм, методів і прийомів поведінки та взаємодії. Проте відчуття свободи не має виявлятися у вседозволеності, порушувати певні обмеження, під час стимулювання ініціативності, треба сприяти вихованню свідомої організованості, відповідальності та дисциплінованості.

Усвідомлене відношення до практичної діяльності, самодисципліна, прояв ініціативності, безкорисливості, внутрішніх мотивів діяльності, що характеризують потребу особистості в творчому розвитку, задоволення від творчої діяльності, спрямованість на творчий процес, його чіткий зміст, результатом чого є заохочення до певної діяльності та її позитивна оцінка, відзначаються як прояви вищого рівня під час розвитку творчих здібностей особистості.

Розвиток творчих здібностей є наполегливою, напруженою та енергійною діяльністю, яка виявляється у змісті творчості, а творчість, в свою чергу, є вираженням власного ставлення у найвищій активності. Також, відмітимо, що не будь-яка діяльність є процесом активності, а творча активність є ознакою особистості, а не самої діяльності.

Таким чином, виокремлюються різні підходи до визначення розвитку творчих здібностей особистості. Зазвичай, зустрічається їх розуміння як характерної риси особистості у творчій діяльності. Творчий розвиток здібностей є складовою особистості, що може відбуватися в процесі продуктивної діяльності та визначає її динамічну структуру, і може розглядатися як якість особистості, бути основою процесу та результату діяльності.

1.2. Сутність та вікові особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів

Надзвичайно сприятливим для розвитку творчих здібностей учнів, їхньої творчості є саме молодший шкільний вік. Оскільки цей віковий період характеризується активним формуванням уяви, здатністю до фантазування, творчого мислення, чіткого прояву допитливості, розвитку вмінь спостерігати за дійсністю, порівнювати та критично оцінювати власну діяльність.

Одне з важливих завдань початкової школи є формування розумово активної особистості, тому ступінь усвідомлення та удосконалення чуттєвості процесу пізнання дійсності прямо залежить від рівня розвитку органів відчуттів і наочно-образного мислення учнів.

Сьогодні спостерігається проблема, коли під час навчання розвиваються переважно виконавські репродуктивні здібності дітей, а більш складні та важливі, якими є творчі здібності, залишаються на не достатньо розвиненому рівні. Більш складна творча діяльність під силу зазвичай тільки людині, а конкретні виконавські дії можуть бути перекладені на механічні пристрої.

Кожна здорова дитина щедро наділена природою певними можливостями для гармонійного розвитку, треба тільки відшукати шлях реалізації цих можливостей, і звичайно в такому випадку учні матимуть змогу досягти найбільших висот у творчій діяльності. Творчістю називають призначення усіх тільки в різних мірах вираження, і вона є головним і постійним супутником саме дитячого розвитку.

Досить суперечливими є теорії, в яких розглядається здатність до творчості особистості як вроджені можливості. Однак, дитина не народжується з притаманною їй творчою природною активністю, тому творчість потребує розвитку, створення сприятливих умов, навіть коли відсутні часткові вроджені нахили, які можна компенсувати розвитком схожих, споріднених задатків.

Геніальністю прийнято називати індивідуальні природні можливості дитини, які базуються на певних закономірностях їх прояву. Маючи здатність проникнути у процес становлення та розвитку творчих здібностей, суспільство навчилося знаходити і навчати талановитих дітей.

Дослідник О. Сафонова наголошує: «творчо мислить той, хто хоче творчо мислити, психологічні якості не дозрівають, а складаються в залежності від умов, в яких дитина живе та виховується. В усі куточки шкільного життя: в поведінку, відносини, режим та ритми діяльності, зміст, форми і методи виховання та навчання, у вправі повинен ввійти дух творчого

початку, а не тільки у сферу пізнавальної діяльності, потрібно озброїти учнів вмінням бачити» (О. Сафонова, 2005, с. 145).

Розвиток творчих здібностей залежить від спрямованості на психологічні та індивідуальні особливості молодших школярів, а також від психологічної готовності вчителя до впровадження методів і прийомів роботи з обдарованими учнями. Вибираючи необхідні методи та прийоми творчої роботи, прослідковується вікові характеристики школярів, специфіка їхніх потреб, інтересів, уподобань.

Максимально позитивного ефекту у виховному процесі можна досягти у цілісному педагогічному, батьківському, суспільному вихованні, які мають співпадати за спрямованістю та бути творчими за змістом, формами та методами діяльності.

Під час формування творчих здібностей доцільно сприяти самостійному вирішенню навчальних завдань молодшими школярами. Образне мислення у творчості бере початок у практичній діяльності, коли у життєдіяльності виявляються певні труднощі, ускладнення, які мають вигляд різних за складністю завдань, при вирішенні яких пробуджуються розумові сили, тоді діти починають мислити, знаходять правильні рішення.

Життєві проблеми сприяють творчості, тому особистість в адаптації до навколишньої дійсності може виявляти певні бажання, прагнення і в результаті творити в практичній діяльності.

Метою творчого розвитку є процес самостійного втілення задумів, можливе творче вдосконалення прагнень і думок, що призведе до свідомого проникнення у відповідні творчі дії. Тому цінність у процесі творчої діяльності є постійно в розвитку, безперервною з необхідністю відшукати творчо обдарованих учнів. Процес творчості є досить складним своєрідним психічним станом у порівнянні з інтелектуальними зусиллями дітей.

Так, І. Омельчук досить категорично наголошує: «немає осіб з низьким рівнем інтелекту, але високою креативністю. Але навіть високі показники

креативності – ще не гарантія великих творчих досягнень в подальшому, а лише свідчення значної ймовірності їх появи» (І. Омельчук, 2004, с. 44).

В.Моляко, у свою чергу, зазначає: «творчі здібності – вищий рівень розвитку інтелектуальних здібностей. Творча діяльність уяви знаходиться в прямій залежності від багатства та різноманітності попереднього досвіду людини, тому що цей досвід являє собою матеріал, з якого створюються основи фантазії» (В.Моляко, 2001).

А дослідник О. Борисова відзначає з цього приводу: «людина освічена може досягти більших успіхів, ніж здібна» (О. Борисова, 2004, с. 36).

Хибним є твердження, що діти володіють більш ширшою уявою. Тому що, учні можуть уявити, порівняно з дорослими значно менше, проте у них існує більша довіра до результатів власної уяви та менший їх контроль.

Усе що сприймається дітьми зором і слухом є основою для розвитку їхньої творчості в подальшому, відбувається нагромадження матеріалу, який буде допомагати розвивати уяву та фантазію. Потім слідує досить складний процес осмислення матеріалу для творчості.

Образотворче мистецтво є тією сферою, в якій досить у ранньому віці виявляються творчі здібності, пізнавальна та творча активність школярів. Під час малювання учні початкових класів втілюють в художніх образах внутрішні переживання та бажання до дійсності.

Молодші школярі відчувають себе вільними необмеженими тільки в процесі малювання, відповідно малювання є найближчим з усіх видів художньої діяльності та творчості. Присутня певна обмеженість у художніх засобах виразності при втіленні власних задумів, тому учні спираються на власні творчі інстинкти, виявляють несподівані рішення, самостійно використовують образотворчі засоби.

Дитячі малюнки сприяють у допомозі вчителю отримати можливість поринути у внутрішній світ школярів, зрозуміти сутність творчого розвитку учнів, тому процеси малювання та обмірковування є однаковими. У своїх малюнках молодші школярів зображають особистий світ через бачення

реальної дійсності, відтворення побаченого на папері. Серед характерних особливостей дитячих композицій є чіткість, зосередженість під час сприймання та сконцентрованість на побаченому.

Засоби образотворчого мистецтва мають можливості втілити задуми та почуття невимушено, вільно, з особистісною ознакою. У них також прослідковується невичерпність творчого потенціалу при формуванні емоційного стану учнів. Не розвиваючи уяву та почуття, прагнення до творчого процесу, не можливо розвинути особистісні творчі здібності, а прояв творчої уяви є цінним у різних сферах сучасного життя.

Вагоме значення під час розвитку творчих здібностей на уроках образотворчого мистецтва має діяльність самого вчителя, а в позаурочний час виокремлюється також вплив батьків. Найкращим методом у творчому розвитку учнів є метод прикладу самого творчого педагога та приклади творчих батьків.

Оскільки шести-семирічним дітям притаманне створення найбільшої кількості цікавіших і яскравих малюнків. Недостатні знання в цьому віці про навколишню дійсність компенсуються вродженою інтуїцією, яка сприяє втіленню досить сміливих задумів та ідей.

А. Анджейчак наголошує: «в учнів першого-другого класів може відбуватися певна криза в образотворчій діяльності. Поступово ускладнюючи життєві враження та прагнення школярів, відчувається при створенні зображення недостатність ролі тільки інтуїтивного втілення. Тому можуть виникнути вікові та творчі переломні моменти в творчості. У результаті можуть бути труднощі у передачі чіткості зображень у малюнках, зникнення гармонійності світосприймання, коли не можна обмежитися уявленнями, фантазіями та імпровізацією» (А.Анджейчак, 2000, с. 8).

З віком молодші школярі дорослішають у мистецтві і у творчому процесі мають здобувати певні образотворчі знання та вміння. Багато в житті учнів залежить від навчання малюванню, в якому можна пізнати специфіку професії

митця, різні художні техніки та матеріали, власну технологію при створенні композицій.

Коли учні обізнані з творчою діяльністю, у них зникають сумніви у власних здібностях, відбувається чітка зосередженість, набуття відчуття впевненості, здійснюється розкриття природних задатків, здатність проявити себе, удосконалення та закріплення творчого розвитку.

Звичайно, творчо обдаровані молодші школярі можуть зберігати власну індивідуальність у творчості протягом багатьох років. Однак, більшість учнів для уникнення труднощів у творчому процесі та підтримки пізнавальних інтересів до образотворчої діяльності потребує вмілого керівництва.

Процес малювання як основний вид образотворчої діяльності повинен починатися для школярів у чітко визначений період. Різним художнім технікам і вмінням малювати доцільно навчати учнів з шести-семи років у першому класі. Відповідно, цей час відзначається необхідністю вчителю бути більш активним у практичній діяльності на уроках.

Демократичність процесу творчості проявляється в малюванні, ліпленні, створенні аплікацій без тиску, примусу, оскільки здійснення пізнавальної активності можливе без примушування до праці. Крім того, кожен учень має право на своє відображення художніх образів, а зміст уроків не припустимо проводити формально.

Фахову підготовку вчителя до уроків мистецтва вважають досить значущим фактором в освітньому процесі. Доцільно поєднувати універсальні вміння і навички вчителя початкової школи при поданні навчальної інформації з образотворчого мистецтва. Метою уроків є гармонійний розвиток учнів, залучення їх до творчого процесу.

Процес художньої творчості має можливість принести певну рівновагу, задоволеність, розвинути творчі здібності в освітньому процесі, вміння здійснювати аналіз, розмірковувати, бути в пошуках та знаходженні оптимальних рішень у житті (І.Глинська, 1994).

Мобілізація значних витрат розумової праці під час малювання може прискорювати формування мисленнєвих дій, втілення цікавих образів, розвиток творчих здібностей, спостережливості, гармонійні відчуття. Також у процесі навчання потрібно сприяти розвитку розумової та емоційної сфер особистості.

Художня освіченість сприяє формуванню вмінь вольових зусиль, наполегливості, розвитку ініціативності, здібностей природного мислення та невимушеної поведінки. Результатом є змістовність у розумінні пізнавальних процесів довкілля, прояви здібностей у відкритті та створенні нового.

Формування досвіду в образотворчій діяльності, який відбувається в молодшому шкільному віці, сприяє розвитку творчих здібностей особистості молодших школярів. Можна наголосити про специфіку зростання творчо розвинутих учнів, які стають творчими у дорослому житті, не зважаючи на їхній професійний вибір.

Окремі проблемні питання, які вирішуються на уроках образотворчого мистецтва багатоаспектні. Відповідно під час таких уроків виявляються неповторні особливості учнів, реалізується естетичний потенціал дітей молодшого шкільного віку. При виконанні цікавих навчальних завдань здійснюється творче самовираження. Завдання педагога зрозуміти значущість поважного ставлення до особистості школярів, сприяння у збереженні індивідуальних рис, віри в творчі здібності.

Опанування образотворчим мистецтвом відзначається розвитком психічних процесів і особливостей, а саме: уваги, просторової уяви, зорової пам'яті, дрібної моторики, почуттям гармонії та краси, вмінням зосереджуватися, наполегливістю у процесі роботи (В.Берека, 2004, с. 6).

Зацікавленість уроками образотворчого мистецтва та їх змістовність мають вагомe значення у процесі естетичного виховання. Підсилити такі уроки доцільно продуманою, чітко організованою позакласною роботою з мистецтва, під час якої вчитель відіграє ще більш важливу роль.

Освітній процес вимагає від педагога певних душевного та фізичного навантаження у досить складній та виснажливій діяльності. Проте, тільки опора на творчий підхід сприятиме вчителю у відновленні сил, натхнення та наснаги до власної праці. Сама сутність мистецтва є одним із засобів розвитку творчості школярів.

Як вважав В. Сухомлинський: «творчість починається там, де інтелектуальні й естетичні багатства, засвоєні, здобуті раніше, стають засобом пізнання, освоєння, перетворення світу. При цьому людська особистість немовби зливається із своїм духовним надбанням» (В. Сухомлинський, 1987, с. 61).

Суть розвитку творчих здібностей вбачаємо у якісних змінах пізнавальної діяльності учнів початкової школи, які відбуватимуться як результат сформованих знань, умінь і навичок художньої діяльності на уроках мистецтва.

Процес розвитку творчих здібностей особистості має у своїй структурі такі компоненти: мотиваційний, емоційний та поведінковий.

Так, мотиваційний компонент у структурі поняття творчих здібностей прослідковується вирішальною роллю, оскільки мотиви характеризуються рушійною силою певної практичної діяльності. Суть цього компоненту відображається у спрямованості особистості на процес творчості: наявність мотивів і потреби самовиразитися, реалізувати власні сили, сформованість та стійкість пізнавальних інтересів до процесу та результатів практичної творчої діяльності.

Суть емоційного компонента проявляється в емоційній сприйнятливості особистості, що передбачає різноманітність емоційних вражень, підвищеність емоційного фону практичної художньої діяльності, чутливість, інтенсивні емоційні реакції, здатність до співпереживання, вразливість.

Пізнавальні можливості учнів, волюва регуляція конкретних дій і результати творчого процесу включаються у поведінковий компонент.

Когнітивний аспект розвитку творчих здібностей проявляється в ініціативності під час інформаційної діяльності, нових шляхів і засобів висловлення свого ставлення, залишення певних меж практичного завдання, здатності мислити нестандартними художніми образами, гнучкістю процесів мислення, неординарністю при вирішенні проблем.

Вольові зусилля особистості мають вияв у цілеспрямованій і наполегливій праці з подолання виникаючих проблем, у володінні собою та витримці, у тривалому концентруванні під час творчості та завершенні розпочатої діяльності. Результати творчого процесу містять творче опрацювання навчальної інформації, усвідомлюваність в особистісному процесі її перевтілення та створення творчих продуктів.

Результатом формування пізнавально-творчої активності є розвиток таких творчих здібностей: фантазії, продуктивної уяви, нестандартного мислення, інтуїції, емпатії. Саме в процесі пізнавальної та творчої активності відбувається розвиток творчого потенціалу особистості, здійснюється реалізація у процесі творчості.

Специфіка творчої практичної діяльності та певний рівень розвитку творчих здібностей зумовлюються виокремленням завдань, ідеалів, ціннісних орієнтирів, навичок, потреб, досвіду, природного, фізичного та фізіологічного потенціалу, стереотипів, які є основою внутрішніх та зовнішніх рис особистості.

Розвиток творчих здібностей не обов'язково призводить до створення нових суспільно важливих продуктів діяльності. Доцільно, щоб у цих продуктах або процесі творчості було вагоме значення для розвитку особистості, оскільки становлення суспільства відбувається через розвиток кожної особистості окремо.

Отже, процес творчої діяльності є важливим для особистості дитини та відіграє значну роль для суспільства. Розвиток здібностей до творчості є складовою частиною творчих можливостей і потенціалу. Вони характеризуються неповторною цілісністю емоційного стану, вольових і

інтелектуальних сил, відмінних рис особистості і є певною енергією, яка спричиняє творчі спроможності у діяльності.

1.3. Урок образотворчого мистецтва в початкових класах як основна форма розвитку творчих здібностей учнів

Уроки образотворчого мистецтва в початковій школі є тими заняттями, які розвивають творчі здібності та творчість учнів, впливають на їх емоції, почуття, переживання, нестандартний хід мислення, здатність бачити ними красу у навколишньому світі, їх естетичне відношення до життєвих подій. Вказане є головними завданнями уроків мистецтва, які потребують вирішення, і відповідно до цих уроків досить високі вимоги.

На думку Л. Любарської, уроки образотворчого мистецтва мають організовуватися за основними аспектами мистецтва, які передбачають:

- дотримання важливих елементів уроку, зважаючи на закони певної художньої творчості: сприймання предмета, формування власного творчого задуму про об'єкт зображення, його творче втілення;

- структурна різноманітність при створенні художніх образів;

- залучення школярів співпереживати, створювати відповідне емоційне налаштування до певної теми уроку, що можливо через передбачення в структурі уроку ігрових ситуацій, казкових і цікавих моментів, інтеграцію різних видів мистецтв, зокрема музичного, театрального, відеоматеріалів, художнього слова тощо (Л. Любарська, 2002, с.52).

Коли на уроці образотворчого мистецтва вчителем буде дотримано зазначених аспектів, можливо успішне вирішення важливого завдання з розвитку творчих здібностей учнів.

Серед особливостей уроку мистецтва в контексті нашої проблеми дослідження виокремимо такі:

- зміст уроку повинен мати емоційний вплив на дітей;

– творчі здібності кожного учня необхідно виявляти та сприяти їх розвитку під час образотворчої практичної діяльності;

– під час уроків доцільно поєднати розвиток творчості школярів із залученням їх до вивчення світових надбань мистецької культури.

Ознайомлюючи учнів з мистецьким світом, учитель збагачує їх розум, емоції, має можливість сформувати чуйне ставлення, вміння розуміти красу у світі, при цьому у меті і завданнях враховує вікові та індивідуальні особливості дітей.

Навчити учнів спостерігати за навколишньою дійсністю, усвідомлення візуальних вражень і розвиток спостережливості є важливим освітнім завданням уроків образотворчого мистецтва. Також це є досить важливим і для розвитку загальних розумових сил дитини.

Оскільки, особливого відзначення потребує розвиток візуальної зорової системи учнів на уроці, бо навчальну інформацію про навколишню дійсність школярі отримують через зір. Розвиток образного мислення, яке стимулюється на уроках образотворчого мистецтва, науковці розглядають як один з найважливіших компонентів вищого ступеня мислення та інтелектуальної діяльності молодших школярів.

У процесі підготовки та проведення уроків образотворчого мистецтва треба враховувати особливості дитячої художньої творчості. Також важливе врахування вчителем, як і в змісті інших уроків, специфіки розвитку розумових сил і фізичних можливостей молодших школярів.

Знаючи психологічні особливості учнів початкової школи, володіючи вміннями у знаходженні підходу до кожної дитини та в допомозі їй подолати певні проблеми сприяють педагогам у безсумнівних перевагах перед іншими майстрами, які не мають спеціальної педагогічної підготовки для навчання мистецтву (Є.Антонович, 2001).

Обов'язковими компонентами уроку образотворчого мистецтва є зацікавленість, захопленість і емоційність. У процесі захоплення учням буває складно стримати емоції, під час малювання діти можуть одночасно щось

розповідати, посміхатися, вигукувати, радіти, дивуватися. Звичайно, треба дотримуватися дисципліни на уроці, але потрібно розмежовувати робочий шум від свідомого порушення дисципліни.

Доцільно нагадувати учням про те, щоб їхній емоційний стан від захоплення не заважав іншим. У таких випадках потрібно бути досить тактовним, щоб не заважати думкам і задумам учнів. Краще для початку індивідуально з'ясувати особливості втілення задуманого, власне хід практичної роботи, при необхідності дати пораду та нагадати про дисципліну.

Тактовність учителя, доброзичливе звернення до дітей, цікавість його роботою мають значний вплив на школярів і вони поважають один одного, відзначаються більш стриманою поведінкою. Захопленість учнів під час практичною діяльністю додають урокам мистецтва певної специфіки проведення, коли передбачається впевненість і розкутість дітей.

Педагогу доцільно не стримувати школярів, їх задоволеність при розгляді ілюстрацій і художніх творів. У таких випадках учитель має пам'ятати про досягнення мети, коли художні твори захоплюють і вражають учнів, і в подальшому серед завдань є глибше ознайомлення з творами мистецтва, розвиток свідомого ставлення до них, включення художніх творів в уявлення та захоплення дітей (А.Давайло, 2001).

Сьогодні проводяться різні види занять з образотворчого мистецтва, на відбувається малювання з природи та на теми з навколишньої дійсності, створюються декоративні та графічні роботи, проводяться бесіди про мистецтво та ін. Їм притаманний конкретний тип уроку.

Найпоширеніший тип при проведенні уроків образотворчого мистецтва – це комбінований, структура якого чітко регламентована, має логічні макроетапи та мікроелементи.

Починаючи з етапу організації класу до уроку, учні мають підготувати та перевірити наявні необхідні матеріали на уроці. Підготовка потрібної наочності: навчальних таблиць, ілюстрацій, зразків виробів тощо проводяться вчителем до уроку.

На етапі вивчення нового матеріалу перед молодшими школярами ставляться вимоги до чіткого усвідомлення навчального завдання, мети й особливостей роботи над темою уроку. Доцільно здійснити демонстрацію з коментуванням кращих зразків створення подібних малюнків і виробів учнями минулих років. Така організація роботи сприятиме удосконаленню художніх умінь і навичок школярів, має бути цілеспрямованою, свідомою та творчою діяльністю з чітким уявленням кінцевої мети власної праці (В.Задорожний, 2002).

Учителю треба шукати способи, які знайдуть відгуки та зацікавленість дітей темою уроку, прагненням оволодіти образотворчою грамотою, коли в класі створюється атмосфера розвитку творчих здібностей і пізнавальної діяльності, у процесі якої школярі отримують естетичне та моральне задоволення.

Недоцільним є формальне та монотонне пояснення навчального матеріалу з образотворчого мистецтва в початковій школі. Потрібно вчителю надавати конкретні знання та уявлення з теми уроку, уміти спонукати учнів до власного вдосконалення, коли бажання творити перетворювалися в художні потреби. В цьому аспекті треба пропонувати цікаві захоплюючі відомості з життя та творчості видатних художників, їхні ідеї та задуми, репродукції картин та художні вироби.

При малюванні з натури на уроці учителю потрібно чітко та доступно проаналізувати наявні натуральні предмети для постановки, їх положення у просторі, особливості будови та пропорції, кольори та відтінки, визначити найбільш світлі та темні місця тощо. Доречним є демонстрування вчителем послідовності створення зображення безпосередньо на дошці чи аркуші паперу, яке в подальшому стирається з дошки або знімається аркуш, щоб не було копіювання готового малюнка учнями.

Під час малювання з пам'яті, з уяви або створення ілюстрації до певного літературного твору, педагог може проводити вступну бесіду, демонструвати схожі до теми ілюстрації, репродукції картин, описувати їхні художні ознаки,

пропонувати на дошці педагогічний малюнок, демонструючи можливі варіанти створення композиції.

Під час роботи з додатковою наочністю вчитель пропонує для опрацювання репродукції картин, ілюстрації, малюнки, вироби з образотворчого мистецтва, які діти можуть уважно розглянути, а потім виконати навчальні завдання з метою визначення їх приналежності до певного виду та жанру, з'ясування головної ідеї художнього твору, висловлення власного враження.

Основною метою уроку мистецтва є оволодіння молодшими школярами практичними вміннями та навичками в образотворчій діяльності. Відповідно, на практичну роботу має відводитися найбільше часу. Потрібно здійснювати освітній процес без надмірного теоретичного перевантаження дітей шляхом цікавої захоплюючої образотворчої діяльності, під час якої молодші школярі набувають, поглиблюють та удосконалюють уявлення, вміння та навички з різних видів і жанрів образотворчого мистецтва (В.Кардашов, 2007, с. 183).

Учитель має помічати фізичний стан учнів, їх втомленість і давати можливість відпочинку, після якого відновлюється практична діяльність. Доцільно також демонструвати усім найбільш вдалі малюнки чи вироби дітей, даючи певні коментарі.

Перед початком практичної роботи вчителем відводиться час для з'ясування розуміння учнями правильності створення готової композиції. Також потрібно відзначати ініціативність і активність дітей під час їх відповідей при актуалізації опорних знань, повторенні вивченого матеріалу, умінні здійснювати аналіз творів образотворчого мистецтва.

Етап самостійної практичної роботи учнів займає найбільшу кількість часу на уроці і може продовжитися до його завершення, в таких випадках часу в учителя на якісний аналіз готових малюнків може не вистачити. Однак, завершення кожного уроку має відбуватися з чіткими висновками узагальнюючого змісту. Також при потребі може пропонуватися домашнє завдання.

Обов'язкового мотивування потребує оцінювання готових робіт учнів, яке здійснюється вербально. Завдання вчителя є чітка підготовка до об'єктивності під час аналізу та коментування малюнків за якістю їх створення із залученням колективу всього класу.

Оцінювання має важливе виховне значення, відповідно, під час оцінювання готових малюнків вчителем звертається увага на художню грамотність, старанність і акуратність школярів, виразність художніх образів у роботах, самостійність при виконанні навчальних завдань, і також прояв творчих здібностей.

Під час оцінювання та коментування готових композицій учитель має проявляти увагу, тактовність та враховувати індивідуальність кожної дитини в певному випадку, щоб в подальшому не було розчарування учнів у результатах їхньої діяльності, сприяти стимулюванню оволодіти образотворчою грамотою, практичними вміннями та навичками, розвитку творчих здібностей і творчої активності.

Готові найкращі композиції школярів повинні бути позитивно відзначені вчителем з метою формування творчої ініціативності та бажань творити, демонстрація практичних робіт учнями усього класу та окремі зауваження вчителя мають відбуватися тактовно з відзначенням наявних недоліків, та обов'язковими рекомендаціями щодо удосконалення подальших робіт.

На етапі оцінювання готових робіт учнів відбувається демонстрація та виставка найкращих малюнків. З часом відбувається заміна художніх творів дітей новими композиціями та поповнення тими, що були на виставці навчально-методичного забезпечення кабінету мистецтва.

На завершенні уроку діти збирають свої готові підписані роботи та мають здати їх учителю. За вимогою вчителя окремим учням можуть пропонуватися додаткові практичні завдання та при наявності вільного часу здійснюється загальна оцінка конкретних малюнків.

Образотворче мистецтво серед видів мистецтв є унікальним у своїй суті, коли вирішуються завдання художнього й особистісного розвитку учнів початкової школи, їх естетичного та духовно-морального становлення. Зумовлюється зазначене специфікою сприймання творів образотворчого мистецтва, значенням у молодшому шкільному віці образотворчої діяльності, яка є найдоступнішою та емоційно-захоплюючою формою творчості (В.Кардашов, 2007, с. 50).

Таким чином, підняття ступеня емоційно-естетичного та творчого розвитку молодших школярів залежить від такого розподілу творчих практичних завдань під час навчання мистецтва, провідними серед яких були б художньо-розвивальні та виховні відносно навчальних вправ і завдань. Оскільки головним є виконання саме художньо-розвивальної діяльності, в якій формується певний рівень творчо-художньої свідомості учнів, і цим визначається конкретний ступінь прилучення їх до загальнокультурних і суспільних процесів.

Висновки до першого розділу

Проаналізувавши наукову літературу, можемо зробити такі висновки.

Глобальність опанування початкової освіти виявляється при формуванні знань та оволодіння ключовими компетентностями учнями, які є вагомими здобутками сучасної теорії навчання. Учитель початкової школи при реалізації основних підвалин компетентнісного підходу повинен спрогнозувати специфіку організації навчальної діяльності школярів, виокремлюючи домінування саме на розвитку творчих здібностей та пізнавальній активності, мета цього процесу полягає в досягненні творчості як найвищого рівня розвитку особистості.

Ми переконалися, що процес творчості дає учням можливість активізувати власні здібності, інтереси, уявлення, потреби, віднайти певні форми виявлення індивідуальної пізнавально-практичної активності. Творче

самостійне ставлення школярів до навколишнього світу має здатність сприяти усвідомленню особистісних можливостей, емоційному розвантаженню, збільшенню сміливості у власних діях.

Тому більшого теоретичного та практичного значення набуває процес налаштування дітей до творчої пізнавальної діяльності, який розпочинається зі створенням ефективних умов для розвитку творчих здібностей та пізнавальної активності дітей.

Під час творчої активності домінує акумулювання власних вольових зусиль особистості, які спрямовуються на розкриття важливих сутнісних сил дитини. Особистісна творча активність учнів мотивується внутрішніми інтересами та потребами творити, є основою загальної активності та взаємодії свідомих, підсвідомих і неусвідомлюваних процесів.

У процесі творчої діяльності виявляється та розвивається творчість, яка переборює суперечності та проблемні ситуації, характеризується самостійністю в діяльності, вагомою умовою якої є прийняття самостійних рішень.

Отож, розвиток творчих здібностей молодших школярів базується на творчій активності особистості, яка спрямовується на художнє перетворення навколишньої дійсності та власної діяльності.

Дослідження педагогів і психологів підтверджують, що найбільш сприятливим періодом для розвитку творчих здібностей та оволодіння творчої діяльністю є саме молодший шкільний вік. Йому приманне досить активне усвідомлення дітьми чуттєвого досвіду, опанування засобами виразності, образотворчими техніками та матеріалами, пізнання навколишньої дійсності та формування естетичного світу.

Одні з найбільших резервів та потенційних можливостей цього вікового періоду здатні забезпечити інтенсивний розвиток різних розумових і художньо-практичних здібностей.

Процес розвитку творчих здібностей молодших школярів безпосередньо відбувається саме на уроках образотворчого мистецтва, які відіграють в ньому

головну роль. Уроки образотворчого мистецтва вводять учнів до світу творчості, прилучають їх до шедеврів світового образотворчого мистецтва та художньої культури, дають відчуття радості від власної творчої діяльності.

Розвиток творчих здібностей дітей ґрунтується на раціональному та ефективному використанні відповідних умов, які створюються на уроках образотворчого мистецтва, щоб розкрити творчий потенціал школярів.

РОЗДІЛ 2.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

2.1. Дослідження стану сформованості творчих здібностей молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва

Перевірка стану сформованості творчих здібностей учнів початкових класів на уроках образотворчого мистецтва здійснювалася за результатами, отриманими під час проведення констатувального етапу експерименту. Дослідженням були охоплені 38 учнів 2-го та 3-го класів Грозинецької загальноосвітньої школи I-III ступенів Хотинського району Чернівецької області.

Мета констатувального етапу дослідження: визначити рівень сформованості творчих здібностей учнів початкових класів на уроках образотворчого мистецтва.

Окреслена мета зумовила визначення критеріїв і рівнів сформованості творчих здібностей молодших школярів на основі структури, яка містить такі компоненти: мотиваційний, когнітивний, емоційний.

Експериментальні методи дослідження: тестування, анкетування, педагогічне спостереження, опитування, аналіз практичних творчих робіт учнів з образотворчого мистецтва, математична обробка числових даних.

Оцінка результатів констатувального етапу дослідження здійснювалася за такими критеріями:

– Мотиваційний: наявність інтересу молодших школярів до образотворчої діяльності, потреба у самовираженні засобами образотворчого мистецтва, прагнення до власної реалізації у відтворенні образів навколишнього світу.

– Когнітивний: виявляється в активності учнів під час пізнання навколишньої дійсності та змісту образотворчого мистецтва, усвідомлення явищ навколишнього світу та способів їх створення у процесі практичної творчої діяльності на уроках образотворчого мистецтва, активне наочно-образне мислення, чіткі знання засобів виразності в мистецтві, дієвість творчої уяви та фантазії, виражена інтуїція.

– Емоційний: характеризується особистісними якостями молодших школярів: відчуття захоплення, милування красою, почуття піднесення, натхнення та радості, здатність виявляти певні емоції на естетичність у навколишній дійсності.

Спираючись на структурні критерії та їх показники, є можливість в контексті констатувального експерименту визначити три рівні розвитку творчих здібностей учнів початкової школи на уроках образотворчого мистецтва: високий, середній і низький.

На високому рівні сформованості творчих здібностей молодші школярі володіють такими якостями:

– прагнення гармонійно створювати образи навколишнього світу, вияв стійкого інтересу до образотворчої практичної діяльності, бажання до самовираження засобами виразності в мистецтві;

– активність у пізнавальному процесі вивчення дійсності та образотворчого мистецтва, розуміння явищ навколишнього світу та способів їх відтворення в мистецтві, образність мислення, знання засобів виразності в образотворчому мистецтві, дієвість творчої уяви, фантазії, чітке втілення основних конструктивних ознак предмета зображення, адекватність у відтворенні засобами виразності будови натури, пропорцій цілого відносно частин, вміють знаходити гармонійність у співвідношеннях кольорів і відтінків створюваного об'єкта дійсності, самостійність і оригінальність у компоюванні, володіння в практичній роботі художніми техніками та матеріалами, творча реалізація художніх образів;

– відчуття особливостей милуватися та захоплюватися красою світу, почуття радості та відповідний емоційний відгук на естетичність навколишнього середовища, активність у висловленні власних почуттів, обігравання художніх образів певними жестами, рухами, мімікою, в різних формах висловлювати власні задуми, демонструвати емоційне ставлення, зацікавленість при спогляданні предметів та об'єктів дійсності.

Середній рівень сформованості творчих здібностей притаманний дітям молодшого шкільного віку, які:

– серед мотивів до здійснення образотворчої практичної діяльності спостерігається прагнення більше дізнатися про зміст образотворчого мистецтва та наявна зацікавленість мистецтвом, при створенні художнього образу спостерігаються уявні прояви та фантазія за допомогою стимулювання вчителя;

– частково правильно за допомогою вчителя відбувається відтворення конструктивних особливостей предметів, їх пропорцій, наявна невпевненість при доборі засобів виразності у створенні образів, володіння тільки окремими художніми матеріалами та техніками, незначні помилки у відтворенні кольорових і тональних відношень зображення, іноді є незначні труднощі у розпізнанні предмету зображення;

– зацікавленість конкретними предметами та об'єктами дійсності, спроби втілювати певні художні образи, досить одноманітні висловлювання власних естетичних задумів з побачених образів, стриманість у демонстрації свого емоційного налаштування.

Низький рівень сформованості творчих здібностей характеризується:

– перевагою мотивів одержати найвищі оцінки та схвалення своєї образотворчої діяльності, що демонструє її репродуктивну суть, відсутністю інтересів до підбору виражальних засобів з образотворчого мистецтва: гармонійних кольорів, правильних ліній, форм та ін.;

– пошукова діяльність здійснюється тільки за допомогою вчителя, в образному мисленні домінуючою є аналогія, переважно відсутні самостійні

міркування про художні образи, у практичних роботах не завжди відтворюються особливості будови об'єктів зображення, їх пропорції та здійснюється неправильний підбір засобів виразності, слабка володіння матеріалами та художніми техніками, неусвідомленість у пошуках кольорових і тональних відношень, при розгляді роботи є труднощі в розпізнаванні об'єктів зображень;

– слабкою емоційністю, що має прояв у байдужості до предметів і явищ сприймання, пасивністю при створенні художніх образів і вираженні своїх вербальних думок про побачене при сприйманні, висловленні свого ставлення певними жестами та мімікою, небажанням демонструвати власний емоційний стан.

Під час виявлення мотиваційних особливостей молодших школярів до уроків образотворчого мистецтва, змісту образотворчої діяльності ми проводили анкетування, опитування, бесіди. Перед учнями ставилися питання про те, що стимулює їх здійснювати образотворчу діяльність: прагнення отримати найвищу оцінку; зацікавленість уроком; бажання одержати ґрунтовні знання про образотворче мистецтво, його суть; прагнення здобути практичні уміння та навички з малювання; схвалення з боку вчителя, батьків і однокласників; бажання самопрояву.

У процесі узагальнення отриманих результатів про рівні розвитку творчих здібностей та творчості учнів початкових класів на уроках образотворчого мистецтва за кожним критерієм і показниками, перед нами було завдання про оцінку мотивів дітей займатися образотворчою діяльністю.

Відповідно, такі мотиви як «одержати високу оцінку», «схвалення батьками та однокласниками» нами відзначалися незадовільною оцінкою щодо мотивації, мотиви «прагнення ґрунтовніших знань і уявлень про образотворче мистецтво» та «зацікавленість уроками мистецтва» отримували середню оцінку мотивації та мотиви «маю бажання навчитися малювати», «прагну проявити власні здібності» визначали найвищу значущість і високу оцінку мотивації.

Виявлення мотивів молодших школярів до образотворчої діяльності представлено у діаграмі (Рис. 2.1.) кількісними даними.

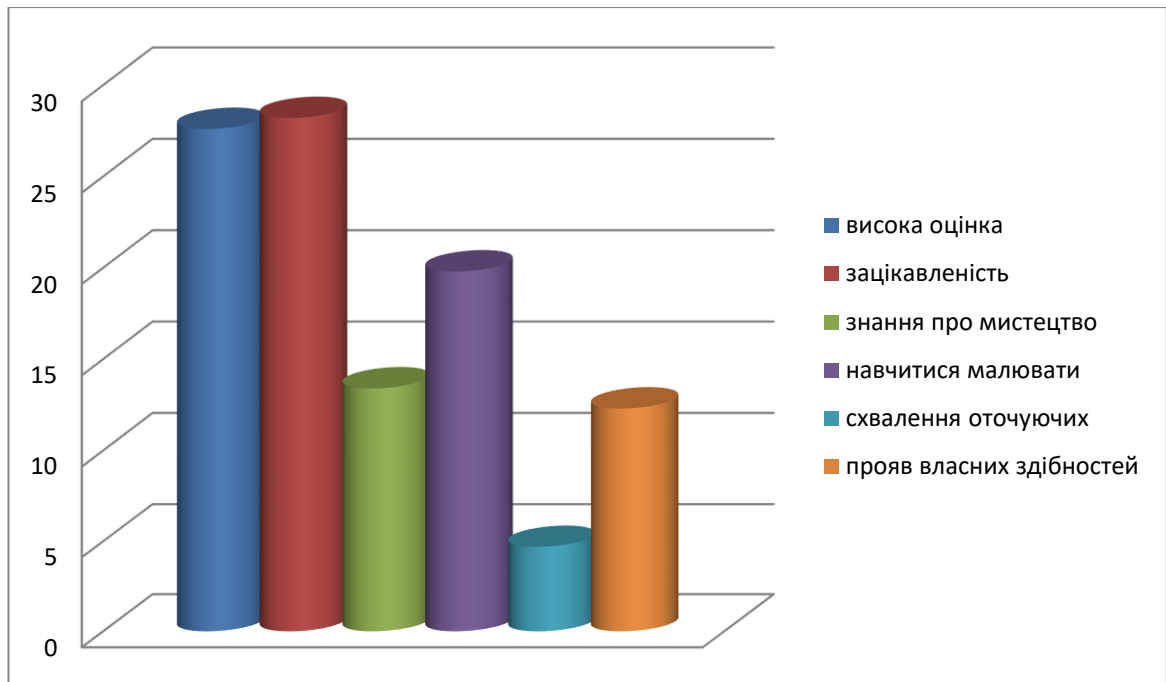

Рис. 2.1. Виявлення мотивів учнів початкової школи до образотворчої діяльності

Отож, для учнів початкової школи домінуючим (28,2%) був мотив зацікавленості уроками мистецтва, їхнім змістом, далі з трохи меншим показником (27,6%) виявився фактор отримання високої оцінки. 19,8% респондентів мають бажання навчитися малювати.

У майже однаковому кількісному відношенні відзначилися мотиви у прагненні більше дізнатися про суть і зміст мистецтва (13,4%) і у прояві власних здібностей в образотворчій діяльності (12,3%). Найменший показник (4,7%) виявився у мотиві схвалення батьками та однокласниками досягнень дитини.

Для отримання відомостей про пріоритетність серед молодших школярів одного з видів діяльності в освітньому процесі та виявлення домінуючих мотивів у їхній творчій діяльності нами використовувалися методи анкетування, бесіди, педагогічного спостереження.

У процесі проведення дослідження діти почувалися спокійно, невимушено та легко, під час бесіди з теми про виокремлення найбільш улюблених уроків і причини саме таких уподобань, яка відзначалася атмосферою довіри і тактовності, виявлено навчальну діяльність молодших школярів, яка є для них найбільш бажаною, цікавою та особливою. Також, респондентам пропонувалося взяти участь в анкетуванні «Мій улюблений вид діяльності» (див. Додаток А), що дозволило школярам вказати на той вид діяльності, що має найбільш переважаючого значення та відзначається вподобаннями.

Виявлення серед учнів пріоритетного для них виду художньої діяльності представлено показниками на рисунку 2.2.

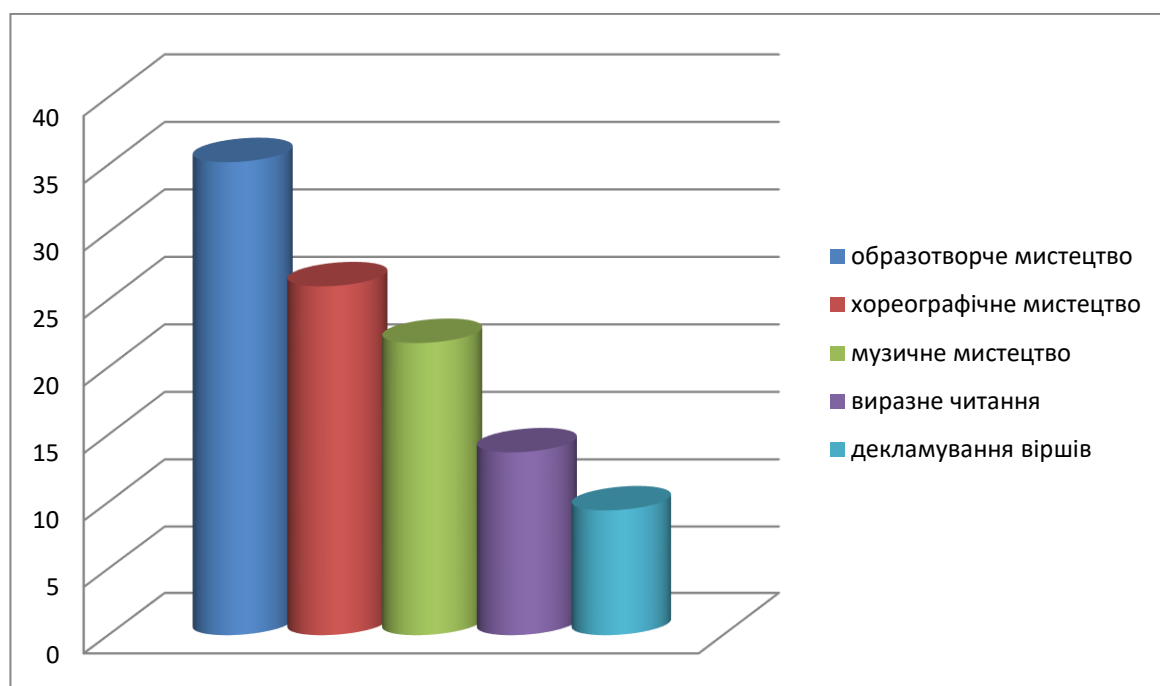

Рис. 2.2. Результати вибору молодшими школярами пріоритетного виду діяльності

Результати засвідчили, що більшість учнів (35,2%) мають інтерес та бажання займатися образотворчою діяльністю, 26% відзначили хореографічне мистецтво, музичне мистецтво назвали 21,8% респондентів, меншість дітей вказали на виразне читання – 13,7% і декламування віршів – 9,4%.

Під час опитування нами виявлено прагнення та бажання переважної більшості молодших школярів займатися образотворчою діяльністю, що пояснюємо доступністю художніх засобів, їх позитивним впливом і результативністю практичної діяльності.

Узагальнені кількісні дані щодо визначення мотивів учнів початкової школи до уроків образотворчого мистецтва та образотворчої практичної діяльності представлено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

**Узагальнення мотивів учнів початкової школи
до образотворчої діяльності**

Рівні	Кількість учнів (у %)
низький	29,7
середній	37,9
високий	32,4

З таблиці 2.1. можемо зазначити, що високого та середнього рівнів мотивації досягли відповідно 32,4% і 37,9% учнів, це характеризує чітке розуміння важливої ролі образотворчої діяльності у розвитку власних творчих здібностей. Однак, майже третина респондентів 29,7% знаходиться на низькому рівні мотивації до образотворчої діяльності, що потребує систематичної роботи та підтримки дітей з боку вчителя.

Для отримання діагностичних відомостей з когнітивного критерію під час експерименту нами були запропоновані молодшим школярам тестові завдання «Оживлення» та «Піктограми» (див. Додаток Б), метою яких було визначення рівнів асоціативно-образного мислення, творчої уяви, фантазії учнів.

Суть тестових завдань «Оживлення» в тому, що респонденти отримували картки з геометричними фігурами. Використовуючи кольорові олівці, учням треба було «оживити фігури», створити цікаві художні образи з естетичним зображувальним виглядом і змістом.

У тестових завданнях «Піктограми» молодшим школярам пропонувалося, застосувавши метод піктограм, зобразити різноманітні об'єкти та явища дійсності. При початковому їх розумінні використовували простіші завдання, які базувалися на зображенні вітру, веселки, квітки, ранку. Потім практичні завдання ускладнювалися, оскільки вимогою було зображення щастя, перевтоми, смутку, хліба, свята святого Миколая, школи, своїх друзів, свято Великодня, осені, дощу, зими та України.

Під час спостережень за діагностикою проведення та результатами тестових завдань виявлено зацікавленість молодших школярів змістом завдань, тому що тести відзначалися новизною, незвичайністю. Зазначимо, що у більшості дітей проявляється ініціативність при створенні малюнків, але самостійність у виконанні практичних завдань показала незначна кількість учнів.

Відповідно, школярам потрібна була допомога з боку вчителя для чіткішого усвідомлення та осмислення суті завдання, а для створення певних асоціацій застосовувалися описи, музика, пантоміма, літературні твори, елементи хореографічного мистецтва тощо. Тоді завдання завершувалося за допомогою педагога. Причину вбачаємо у невідповідності окремих учнів до прийняття самостійних рішень і творчих дій при виконанні завдань, несміливістю та стриманістю, власною невпевненістю.

У процесі виконання завдань наступного тесту діти цікаво та захоплено «оживили фігури» з проявом індивідуальності при створенні художнього образу, використанням різноманітних кольорів і відтінків і наданням фігурам естетичних рис та вигляду.

У результаті виконання тестових завдань в окремих молодших школярів спостерігалися оригінальні творчі роботи, які створювалися на цікавих асоціаціях і уявленнях про художні образи природи, тварин, людей і предметів навколишньої дійсності, зокрема, сонця, казкових героїв тощо. Також готові малюнки доповнювалися деталями на основі уявних продуманих

особливостей: гномик тримає повітряні кульки, зайчик дарує квітку білочці та ін.

Втілення задумів у практичних роботах оцінювалися на середньому рівні, якщо учнями у фігурах домалювалися цікаві деталі зображень, застосовувалися різноманітні кольори при створенні художніх образів, але вони іноді потребували допомоги та поради вчителя.

Відзначимо, що були учні, які продемонстрували низький рівень, а в результаті виконання практичного завдання, у своїх роботах домалювали тільки частину предмету зображення без застосування певних засобів виразності. Також, протягом створення роботи такі діти мали хвилювання у власних силах, відзначали, що невпевнені у результаті та своїх вміннях, тому вони отримували заохочення під час роботи, постійну підтримку та допомогу вчителя.

Кількісні дані про рівні образотворчої діяльності учнів початкової школи за когнітивним критерієм подано в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Узагальнення рівнів образотворчої діяльності учнів початкової школи за когнітивним критерієм

Рівні	Кількість учнів (у %)
низький	34,6
середній	38,2
високий	27,2

Можемо відзначити, що рівень розвитку творчої уяви, фантазії, образного та асоціативного мислення молодших школярів переважно середній (38,2%), низький рівень виявлено у 34,6% респондентів, а високий рівень продемонстрували тільки 27,2% дітей.

Відповідно до виявлення показників емоційного критерію сформованості творчих здібностей учнів початкової школи нами здійснювалося педагогічне спостереження за особливостями естетичного

сприймання школярів на уроках образотворчого мистецтва, різноманітних екскурсіях у природу, музеї, виставкові зали з художніми творами та ін.

Під час спостережень нами узагальнювалися відомості про стан емоційності дітей при відгуках у процесі споглядання художніх творів, милуванні красою навколишньої дійсності в активному або пасивному висловлюванні власних почуттів, демонструванні певних художніх образів жестами, мімікою чи рухами, про способи висловлювання власних суджень і задумів в усній, письмовій, казковій, віршованій формах та ін., особливості показу власного емоційного стану у невимушеному чи стриманому, сміливому чи сором'язливому вигляді, сприймання проявлялося зацікавленістю або байдужістю.

Наявні кількісні результати рівнів емоційності у процесі естетичного сприймання молодшими школярами об'єктів і явищ навколишнього світу представлені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

**Узагальнення рівнів емоційності естетичного сприймання
учнів початкової школи**

Рівні	Кількість учнів (у %)
низький	15,3
середній	39,1
високий	45,6

На високому рівні відзначимо переважну більшість учнів (45,6%), які проявляли активність при висловленні своїх почуттів, імітуванні художніх образів жестами, рухами та мімікою, різноманітними способами виражали власні задуми, сміливість при демонструванні свого емоційного стану, зацікавленість при спогляданні предметів, об'єктів і явищ навколишньої дійсності.

Середній рівень емоційного стану у результаті естетичного сприймання зафіксований у 39,1% молодших школярів, що проявили окрему

зацікавленість предметами та об'єктами дійсності, деякими спробами показу художніх образів, вираження естетичних суджень від побаченого звичними способами, демонстрація власного емоційного стану відзначалася стриманістю.

Найменший показник (15,3%) респондентів виявлено на низькому рівні, який характеризувався байдужим ставленням до предметів і об'єктів сприймання, демонстрування власного емоційного стану відбувалося з деяким страхом, не було реагувань на художні образи, не спостерігалися висловлювання суджень і думок про побачене, у вираженні своїх емоцій і почуттів домінувала пасивність та ін.

У процесі виявлення переважаючого значення репродуктивного або творчого виду образотворчої діяльності, аналізуючи анкети молодших школярів «Визначення здібностей молодших школярів» (див. Додаток В), зазначимо, що більшість учнів (54,6%) все ж таки виокремлюють репродуктивні види діяльності, тільки 36,2% респондентів наголосили на уподобаннях до творчого характеру практичної діяльності на уроках образотворчого мистецтва, а 9,4% учнів не проявляють зацікавленості образотворчою діяльністю.

Отже, кількісні показники сформованості творчих здібностей молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва за визначеними критеріями та рівнями на констатувальному етапі дослідження подано в таблиці 2.4.

Відзначимо, що результати констатувального етапу дослідження демонструють, що на високому рівні сформованості творчих здібностей на уроках образотворчого мистецтва знаходиться 35,1% учнів початкової школи, які приймали участь в експерименті. І, все ж таки, найбільша кількість учнів (38,4%) показали середній рівень сформованості досліджуваної якості від усіх респондентів. А понад чверть молодших школярів (26,5%) мають низький рівень сформованості творчих здібностей.

Таблиця 2.4

Результати сформованості творчих здібностей учнів початкових класів

**на уроках образотворчого мистецтва на констатувальному етапі
дослідження (у %)**

Рівні	Критерії			Середнє значення
	Мотиваційний	Когнітивний	Емоційний	
низький	29,7	34,6	15,3	26,5
середній	37,9	38,2	39,1	38,4
високий	32,4	27,2	45,6	35,1

Таким чином, результати проведеного нами констатувального експерименту засвідчили, що учні початкових класів, які виявили низький і середній рівні сформованості творчих здібностей на уроках образотворчого мистецтва повинні бути під цілеспрямованим педагогічним впливом вчителя. А школярі з високим рівнем здобутих творчих здібностей мати ефективне педагогічне керівництво образотворчою практичною діяльністю.

Відповідно, існує потреба в обґрунтуванні та удосконаленні умов, оновленні та розробці змісту, методів і прийомів навчання образотворчого мистецтва, що спрямовується на досягнення цілісного освітнього процесу у єдності знань, умінь та особливостей розвитку особистості.

2.2. Обґрунтування педагогічних умов розвитку творчих здібностей учнів початкових класів на уроках образотворчого мистецтва

Поняття умов розуміється як стійкий цілісний зв'язок двох та більше об'єктів, при сприйнятті яких певна зміна дійсності спрямовується на перебіг вирішення важливих проблем. Сучасна наукова література досить широко розглядає створення сприятливих психолого-педагогічних, педагогічних, організаційно-педагогічних і дидактичних умов.

Педагогічні умови найширше тлумачаться як:

– «сукупність факторів, компонентів, необхідних і достатніх для виникнення, функціонування та зміни певної педагогічної системи;

- сукупність факторів, які є оптимальними для розв'язання основних завдань проблеми;
- свідоме володіння способами і прийомами організації педагогічного процесу на основі синтезу теоретичних знань і практичних дій;
- ступінь успішності педагогічних дій, які ніколи не автоматизуються і нероздільно поєднані з творчим педагогічним мисленням;
- ступінь успішності евристичних педагогічних дій» (С.Гончаренко, 1997, с.338).

Ефективними педагогічними умовами, які сприяють розвитку творчих здібностей учнів початкових класів на уроках образотворчого мистецтва є такі:

- врахування вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів при опануванні мистецтва;
- різноманітні способи створення художніх образів в образотворчій практичній діяльності;
- стимулювання емоцій, почуттів дітей під час творчого процесу, дієвість їхньої творчої уяви та фантазії;
- застосування міжпредметних зв'язків у навчанні та інтеграція змісту мистецьких дисциплін.

Сукупність зазначених педагогічних умов допомагає оновлювати зміст, форми і методи навчання, які сприятимуть творчому розвитку учнів початкової школи, формуванню їх пізнавальної та творчої діяльності.

Зокрема, педагогічна умова, яка є оптимальною при розв'язанні завдань з проблеми дослідження, є врахування вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів при опануванні образотворчого мистецтва.

Враховуючи вікові та індивідуальні особливості дітей в освітньому процесі, доцільно пристосувати методи і прийоми педагогічного впливу вчителя відповідно індивідуальних рис: природних задатків, здібностей, темпераменту, характеру тощо, маючи на меті забезпечити розвиток гармонійної особистості. Найсприятливіші можливості для розвитку творчих

здібностей, обдарувань, схильностей, пізнавальних інтересів, творчої активності розкриваються при індивідуальному підході до кожної дитини.

Від природи дитина має різні задатки, їх прояв є необмеженим у розвитку і їх інтенсивність буде більшою при врахуванні індивідуальних, природних передумов і чинників, які базуються на властивостях нервової системи. Задатки не піддаються зміні, вони мають значний вплив на навчальну та пізнавальну діяльність молодших школярів, їхню поведінку, відносини з іншими.

Основним завданням учителя є виявити творчий потенціал особистості учнів. Серед важливих факторів розвитку творчих здібностей дітей на уроках образотворчого мистецтва відзначається вміння виконувати конкретні практичні завдання. Під час їх виконання дійсно проявляється суть і якісний рівень індивідуального та творчого потенціалу особистості. Завдання також відтворюють здатності та показ творчих результатів діяльності (А.Матюшкин, 2001, с. 31).

В. Котляр вважає: «розвиваючи здібності учнів, потрібно брати до уваги важливе методологічне положення про взаємодію схильностей та здібностей» (В. Котляр, 2006, с. 14).

Враховуючи в освітньому процес суб'єктивну сутність кожного школяра, що виявляється в індивідуальному сприйманні навколишньої дійсності та в уподобаннях, і є чинником розвитку творчих здібностей учнів. Зазначеному сприяють чіткі виконання навчальних завдань з образотворчого мистецтва, які мають здатність розкрити прагнення дітей, їхні інтереси, задатки, мрії, потреби, участь в дидактичних іграх, конкурсах, вікторинах, різних заходах можуть активізувати удосконалення вроджених задатків і здібностей.

Звичайно, тільки при ефективних умовах навчання школярі мають змогу отримати високі та бажані результати в малюванні різноманітними живописними та графічними матеріалами, ліпленні та аплікації та ін. Важливим є знаходження такої діяльності для кожної дитини, оскільки

здібності мають здатність проявлятися, формуватися та розвиватися у певній діяльності. Тому індивідуальна робота є формою навчальної практичної діяльності на уроках образотворчого мистецтва та формою розвитку творчих здібностей учнів.

У підготовці до уроку образотворчого мистецтва треба передбачити різноманітні форми та види діяльності, особливо звернути увагу на зміст індивідуальної роботи з дітьми, з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і особливостей, інтелектуальних рис, умінь чітко опрацьовувати навчальний матеріал, мати певний рівень знань та вмінь його використання при необхідності, застосовувати творчу уяву.

Серед індивідуальних характеристик і складових творчого розвитку особистості виокремлюються внутрішні потреби, які є в основі її психологічного стану та сприяють практичній діяльності, мають змогу виразитися в творчих здібностях і виявитися в певній чутливості до нового під час сприйняття, до пізнавальних ситуацій та вмінні знайти цікаве у традиційному. Відповідно, практична діяльність має оригінальність та нестандартність у прояві.

Метою індивідуалізації освітнього процесу є виявити особистісне відношення учнів до мистецтва у процесі ознайомлення з художніми творами, що сприяє розумінню ціннісних орієнтирів школярів, їхніх естетичних ідеалів та інтересів. Серед особливостей розвитку творчості дітей молодшого шкільного віку, на які треба зважати під час індивідуального підходу, виокремлюють загальні, до яких належать розумові та творчі і спеціальні – це художні, музичні, хореографічні здібності, а також пізнавальні інтереси художньо-естетичних уподобань (С.Горбенко, 2002, с. 6).

Ефективною рисою індивідуального підходу, який тісно зв'язаний з творчим розвитком особистості виокремлюють самостійність, характерні ознаки якої мають прояв у наявності своїх смаків, поглядів, переконань з мистецтва, здатності самостійно розмірковувати, знаходженні правильних

рішень, умінні відстоювати власні задуми через сприймання та відчуття навколишньої дійсності та художніх творів.

В індивідуальному підході враховуються здатності кожного школяра відповідно до темпу навчання, оволодінні певного обсягу навчального матеріалу, методики викладання мистецтва та ін. Індивідуальний підхід сприяє формуванню художніх потреб та інтересів, розвитку вмінь проводити аналіз навчальних ситуацій під час уроку, прийняттю необхідних рішень (С.Горбенко, 2002, с. 6).

Суть індивідуальної роботи враховує індивідуальні прояви учнів початкової школи у певному темпі роботи та відповідній підготовці, ґрунтується на можливостях для диференціації процесу навчання відповідно задатків, здібностей, властивостей при забезпеченні самостійності (В.Задорожний, 2002).

За суттю кожна дитина від народження оригінальна та неповторна. В процесі художньої творчості нестандартність і оригінальність має прояв у різних видах мистецтва та в індивідуальному художньому стилі та може залежати від конкретної мети.

Дотримання такого підходу під час розвитку творчості сприяє стимулюванню зображувальної діяльності, призводить до впевненості у власних силах, свободи вибору, руйнуванні певної стереотипності, забезпеченні особистісного ставлення до кожної дитини при розкритті її внутрішнього творчого потенціалу. Доцільно пропонувати учням створювати зображення за власним бажанням, до чого прагнуть та мають інтереси.

Урахування індивідуальних характеристик школярів на уроках образотворчого мистецтва відбувається завдяки індивідуалізації та творчому спрямуванню процесу навчання, на яких базується індивідуальний підхід. У ньому прослідковується стимулювання емоційного стану та почуттів учнів, позитивних мотивів і самовираження під час образотворчої практичної діяльності.

Серед визначених педагогічних умов розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва виокремлюємо різноманітні способи створення художніх образів в образотворчій практичній діяльності.

Зміст художньої творчості виявляється у самовираженні особистості, що є її основною потребою в творчій активності. Така активність міститься в процесі постійного нагромадження художніх знань, оволодіння практичними вміннями та навичками школярів.

Головною метою творчої практичної діяльності на уроках образотворчого мистецтва є втілення певних художніх образів. Вагому роль у цьому процесі відіграють засоби виразності, зокрема: кольори, лінії, плями, форми, об'єми та ін.

Зацікавленість учнями процесом малювання сприяє в глибшому пізнанні самих себе, бо малюнок містить певний зміст, який допомагає розповісти про свій внутрішній стан, власні переживання, втілює саму дитину через створення художніх образів.

Потреба молодших школярів у творчій практичній самореалізації є невід'ємною та особливою рисою особистості у прагненні виразити власні відчуття під час певної взаємодії в художніх образах через кольори, лінії, силуети, форми та ін.

Здійснення вказаного на практиці відбувається способами привчання учнів активно спостерігати за явищами та об'єктами навколишнього світу, естетичним оформленням практичних робіт, відображенням у композиціях тільки прекрасного докільля, обговоренням творчих малюнків і творів образотворчого мистецтва для формування оцінних умінь і навичок, розвитком естетичних рис, вихованням художніх ідеалів і смаків, ілюструванням різноманітних літературних творів та ін. (В.Моляко, 2001).

Важливим є максимальне подання учням інформативного матеріалу, розвиток умінь самостійно здійснювати пізнавальну діяльність, накопичувати

творчий досвід. У результаті діти мають оволодіти теоретичними знаннями, здійснювати самостійну пошукову діяльність.

Інформаційна функція навчального матеріалу з образотворчого мистецтва має забезпечуватися використанням цікавої пізнавальної інформації, різних фактів, подій, відомостей про незвичні об'єкти та явища, яскравих предметів, що стимулюватиме задоволення допитливості дітей молодшого шкільного віку (О.Пометун, 2004, с.40).

Процес творчості ускладнюється без знань з образотворчої грамоти та вмінь користуватися засобами образотворчого мистецтва, які базуються на поняттях композиції, простору, лінії, об'єму, кольору, форми тощо.

При оволодінні основами художньої зображувальної діяльності та засобами виразності, художніми матеріалами та різними художніми техніками молодші школярі мають здатність втілити в зображеннях власне ставлення до дійсності.

Значущий рівень розвитку почуттів сприяє виникненню потреби творити, що розпочинається з формування вмінь зображувати із застосуванням основних законів, правил, способів створення організації художнього твору, тобто композиції. Учень у композиційній діяльності може реалізувати та розвинути свій творчий потенціал.

Створення естетичного образу відбувається з використанням законів композиції, а метою є опис, пояснення реальності, чіткий аналіз поведінки. Художній витвір у вигляді певного естетичного образу втілює в собі та формує цілісність життєвого настрою. Ця налаштованість створюється завдяки чутливості та емоційності символічної форми через конкретний художній образ, який виконує роль певного знаку нерозривно пов'язаного з образом, який виражається у чутливій формі сприймання.

У процесі малювання учням часто бачиться цікава захоплююча гра, в якій відбувається спілкування з відомими емоційно прийнятними художніми образами. У молодших школярів наявні власні улюблені образи, які досить

часто при фантазуванні демонструють активність дітей, їхнє прагнення до творчої діяльності.

У молодших школярів художні образи створюються з опорою на зорове сприймання предметів, їхнього значення для учнів і відповідними діями учнів з об'єктами зображення. У практичних роботах втілюються тільки ті особливості зображення образів, які вважаються значущими та важливими.

При створення певного предмету учнями ніби розкажується про його суть і значення. У цьому процесі закладена специфічна властивість молодших школярів у здатності зображувати образи так, як вони уявляються дітьми (І.Дворак, 2002).

Важливим у роботах учнів є вираження ритмічних повторень при зображенні предметів або їхніх елементів. Характерними ознаками для цілісної композиції в малюнках є ритм і симетрія.

Серед зовнішніх властивостей об'єктів зображення виокремлюються кольори та їх відтінки. Найбільше привертають увагу яскраві кольори та їх відтінки, які є для школярів одними з найдоступніших засобів створення художніх образів.

Засоби образотворчого мистецтва дозволяють учням втілити власні задуми, ідеї в творах, висловити почуття, настрої. Вагому роль при цьому мають художні матеріали та техніки. Засобами образотворчого мистецтва відбувається заохочення особистісної інтерпретації дітьми об'єкта зображення до відповідного рівня, на якому учні мають можливість творчо самовиразитися.

Дії вчителя мають бути чіткими та послідовними, відповідно на початковому етапі потрібно сприяти зацікавленню школярів, стимулюванню прагнення до творчості, в подальшому важливим є навчання художньої техніки, яка є потрібною, щоб реалізувати творчий задум та отримати результат у творчій діяльності. Доцільними у процесі практичної роботи є використання методів обговорення, демонстрації, драматизації, прикладу та ін.

Творчі здібності розвиваються також з виокремленням у суті та змісті різних видів творчості, зокрема народної. Під час пізнання творчих народних традицій розвивається творче мислення, яке допомагає сформувати вміння і навички втілення власних задумів, проектів, ідей. Також використання естетичних предметів побуту в навчанні має важливе значення як засіб виховного впливу, формування потреби спостерігати та творити красу в повсякденному житті (А.Давайло, 2001).

Серед педагогічних умов, які розв'язують суперечності проблеми розвитку творчих здібностей учнів початкових класів на уроках образотворчого мистецтва є стимулювання емоцій, почуттів дітей під час творчого процесу, дієвість їхньої творчої уяви та фантазії.

Відповідно досить зручною у користуванні є узагальнення конкретних стимулів в залежності від практичних завдань і вправ на уроці. Такий підхід дозволяє виділити наступні групи стимулювання під час розвитку сфери мотивацій, зміцнення чутливості та формування емоційного комфорту.

Мотивація є складним структурним утворенням, яке науковці розглядають як важливу групу внутрішніх емоцій та особливу конкретну форму емоційного стану.

Л. Фрідман відзначає: «мотивація – це емоція плюс спрямованість дій» (Л. Фрідман, 1991, с. 116).

Дослідники О. Запорожець, О. Леонт'єв та ін. вказують на те, що поняття емоції та мотивації є двома різними категоріями.

Так, за О. Леонт'євим: «емоції, виконуючи важливу функцію внутрішніх сигналів, самі не можуть бути зведені до мотивів. Вони виникають слідом за актуалізацією мотиву чи потреби і до раціональної оцінки суб'єктом своєї діяльності» (О. Леонт'єв, 1982, с.198).

А мотив є однією з форм виявлення потреб особистості, що спонукає до певної діяльності, і відповіддю на причини, чому виконання цієї діяльності відбувається.

У розумінні О. Леонтьєва: «специфіка емоцій в тому, що вони відображають відношення між мотивами (потребами) і успіхом чи можливістю успішної реалізації відповідної їм діяльності суб'єкта» (О. Леонтьєв, 1982, с.198).

Основою продуктивності в навчанні є позитивна мотивація, потреби, активність, творчі здібності школярів, і самостійна практична діяльність є ефективною умовою їх становлення та розвитку. Учні з кожним новим досягненням з використанням різних засобів мають внутрішнє зростання та набувають нових якісних прагнень самоствердитися.

Із зазначених засобів одним з важливих є пізнання довкілля й оточуючого світу, що може викликати почуття радості, подиву, захоплення, суму, тривоги та ін. Коли відбувається спостереження за змінами в природі, в учнів набуває яскравості, багатства, виразності мовлення з емоційним забарвленням.

При безпосередньому спостереженні учнями навколишнього світу прослідковується:

- можливість у сприйманні предметів і об'єктів довкілля органами відчуттів;
- емоційний відгук на навколишню дійсність, зацікавленість у милуванні та захопленні природою;
- збагачення мислення та пам'яті яскравими художніми образами, які можуть активізувати пізнавальну образотворчу діяльність.

Важливе значення серед засобів емоційного впливу на молодших школярів відіграє візуальне сприймання, бо емоційний стан тісно зв'язаний з художніми образами. Відповідно, виникає інтерес до об'єктів зображення та спостережливість дітей зростає, коли майстерно використовуються різноманітні засоби наочності, які мають вплив на емоційність задумів і стимулювання процесу образного мислення (С.Литвиненко, 2005).

Невід'ємними складовими цілісного процесу відображення навколишньої дійсності є сприймання, розуміння, певні відчуття. Початком

цього процесу є чуттєвість і унаочнення вивчення предметів і об'єктів оточуючого світу.

Під час сприймання, уявлення, розуміння та відчуття певних предметів, явищ учні аналізують, конкретизують, узагальнюють, мислять особливостями, які відображаються ними у власних відчуттях і під час процесу сприймання. Відповідно, пізнавальні процеси містяться у сприйманні, уявленнях, відчуттях і мисленні.

Під час споглядання й аналізу творів образотворчого мистецтва, вчителю потрібно чітко розкрити зміст художнього твору, представити навчальну інформацію про суть мистецтва, допомогти відобразити в художніх образах оточуючий світ, що є важливим засобом розвитку творчих здібностей. Сприймання естетичних ознак і характеристик доквілля та в образотворчому мистецтві розвиває особистість, сприяє втіленню краси навколишньої дійсності.

Виклик у потребі художньо творити відбувається при сприйманні дітьми естетичних цінностей в оточуючому світі. Відповідно учні оволодівають ними та створюють їх. Розвиток у молодших школярів творчих здібностей, інтересів, ідеалів, прагнень у створення краси дійсності визначається естетичними потребами.

Дослідник І. Вікторенко визначає: «інформаційна, ілюстративна, евристична, асоціативна, мотиваційна, сенсорна дидактичні функції творів образотворчого мистецтва допомагають у формуванні творчої активності учнів, сприяють розшифруванню художнього образу з виділенням його частин, створенню художнього образу на основі різних його перетворюючих властивостей. Візуальна інформація передається безперервним світловим потоком, який має дві характеристики – кількісну і якісну» (І. Вікторенко, 2003, с.112).

Мета створення творів мистецтва проявляється у позитивному впливі на дитину під час споглядання, у процесі відпочинку відчуття нею спокою, приємності у сприйнятті, мрійливості, наповнення почуттями захоплення та

задоволення від творчості, що сприяє сприйманню довкілля у його красі та багатогранності.

Коли сприймаються художні картини та зображення, відбувається взаємодія, обмін досвідом з чітким зіставленням і порівнянням. Процес сприйняття може надавати інформацію про довкілля, розвивати творчі здібності, виховувати естетичність у смаках до образотворчого мистецтва.

Вагому роль і вплив на розвиток творчих здібностей учнів початкової школи при вивченні образотворчого мистецтва є створення сприятливого психологічного комфорту на уроці.

У своїх дослідженнях І. Демченко зазначає: «емоційний клімат як інтегративна характеристика класного колективу – це його стійкий настрій, домінуючий характер емоційних станів, в яких проявляється ставлення членів колективу до спільної діяльності, один до одного, до норм поведінки в колективі, до колективу в цілому» (І. Демченко, 2003, с. 45).

Вагоме значення при створенні емоційного сприятливого клімату в класі віддається досвіду вчителя. Серед значних аспектів у втіленні цього процесу є відносини педагога та молодших школярів. Дотримання вчителем гуманістичного та демократичного стилів спілкування у взаємодії сприятиме поважному ставленню до учнів, відчуття емоційного задоволення, захоплення, виникнення довірливих, доброзичливих відносин.

Необхідними для використання своєї уяви та фантазії у роботі, під час створення нових художніх образів є емоції та почуття дітей. Серед сукупності факторів розвитку творчих здібностей учнів є дієвість на уроках образотворчого мистецтва їхньої творчої уяви та фантазії. До них належать вербальні описи фантастичних сюжетів, елементи драматизації, прослуховування музичних творів тощо.

Носієм емоційного стану є виникнення в уяві школярів яскравих образів. Доцільно подавати цікавий пізнавальний матеріал для створення учнями уявних картин, коли при слуханні, розповіді виникають певні уявлення.

Емоційно-чуттєва сфера буде піднесеною, коли виникатимуть судження, задуми, які пробуджуватимуть творчі прагнення в уяві та фантазуванні. В творчій уяві художній образ утворюється за суттю реальним або новим.

Однією з важливих якостей творчої дитини є дієвість уяви та фантазії, без яких процес творчості втратить вагу та можливість називатися творчим. Дієві уявлення та фантазії, мрійливість є значущими умовами перетворення творчого прагнення молодших школярів, що спрямовується на втілення особливостей образотворчої практичної діяльності, бо учні ведуть споглядання та пізнають довкілля, змінюють його.

Самі по собі творчі здібності не здатні перетворитися на творчі успіхи та досягнення. Для отримання результату у певних творчих досягненнях потрібно мати бажання та вольові зусилля.

Дієвими уява та фантазія стають під впливом усіх видів мистецтва, які є взаємопов'язаними між собою та метою їх є втілення яскравих художніх емоційних образів. Коли слухаєш музичні твори можуть виникнути чіткі візуальні уявлення та образи. Під час малювання музика іноді є збуджувальним засобом, результатом є виникнення цікавих картин.

У внутрішньому розвитку творчості виникають складові, які складають єдине ціле, що є дійсністю з певним життєвим матеріалом для процесу творіння, а також внутрішній світ самої дитини. Взаємодія зумовлюється прагненням до самореалізації особистості, бо під час споглядання власного оточення, бачення краси довкілля, природи, обов'язково виникатимуть уявні художні образи.

Відзначимо, що поєднання різних видів мистецтва є важливим у художній творчості і джерелом для натхнення при створенні образів. Літературні або музичні твори впливають на свідомість учнів у конкретному спрямуванні і містять необмеженість під час прояву їхньої фантазії, творчої уяви, образів мислення, і є стимулом у виникненні прагнення до творчості.

Відповідно, ще однією з педагогічних умов розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва є застосування міжпредметних зв'язків у навчанні та інтеграція змісту мистецьких дисциплін.

Образотворче мистецтво виокремлюють як засіб пізнавального процесу, яке має здатність безмежно розширювати межі життєвого особистісного досвіду, містить інформацію про різні події суспільства та культури. У змісті мистецтва об'єднується, зберігається та передається емоційний і раціональний досвід.

Образотворче мистецтво вважається найкращим шляхом для пізнання дійсності, оскільки в молодшому шкільному віці цілісність сприйняття світу є справді доступнішою та простішою. За суттю образотворче мистецтво спрямовує молодшого школяра на своєрідність прояву своїх поглядів на довкілля і допомагає під час пізнавального процесу, завдяки певним образам і формам створити оточуючі предмети та явища, відкрити для себе зміст невідомого, сприяє переосмисленню у пізнанні відомого (Н.Аверянова, 2001).

При втіленні певного художнього образу потрібно бути обізнаним з інших навчальних предметів. При зображенні фантазійних і уявних образів необхідні знання нових досягнень у різних науках, а створюючи художні образи рослинного та тваринного світу треба опиратися на пізнавальний досвід з природознавства, втілюючи зміст ілюстрації, потрібно знати художній твір, проаналізувати певну ситуацію, вивчити героїв літературного твору, описаного предмета чи явища.

На уроках образотворчого мистецтва в початковій школі треба застосовувати міжпредметні зв'язки, використовувати у змісті поєднання запитань і завдань з дидактичного матеріалу інших навчальних дисциплін. Суть завдань повинна розкривати глибинність сприймання та розуміння художніх образів, створювати емоційний відгук, який є досить значущим елементом творчого розвитку дітей (Е.Калініна, 2002, с.37).

Ставлячи за мету цілісне сприймання навколишньої дійсності, оволодіння на новому рівні якісними знаннями, здійснюючи організацію

певних умов для створення різних художніх образів, впливу на уяву, фантазію, емоції молодших школярів відповідно до завдань уроків мистецтва потрібно застосовувати елементи інтеграції змісту як однієї з важливих форм міжпредметних зв'язків, сутність якої проявляється у поєднанні різноманітних знань з навчальних предметів.

Одним з головних принципів розвитку творчих здібностей учнів в освітньому процесі на уроках образотворчого мистецтва є інтеграція. Процес формування вмінь і навичок з різних видів образотворчої діяльності є тільки засобом, який дозволяє молодшим школярам втілити власні задуми, почуття, ідеї, фантазії, інтереси під час самостійної творчої роботи.

Поетапність певних видів зображувальної діяльності здійснюється від виховання емоцій і почуттів, оволодіння елементарною навчальною інформацією через практичні вміння та навички до більш високого виявлення творчої самовираженості учнів, яким є створення художніх образів у процесі малювання різними матеріалами, ліпленні, створенні аплікацій тощо.

Комплексна єдність художньо-естетичних дисциплін реалізується в суті образотворчого мистецтва, завдяки якому сприймається навколишня дійсність і виражається власне ставлення до довкілля засобами виразності: кольорами, лініями, об'ємами, формами та ін., в музичному мистецтві це безпосередність і невимушеність у втіленні почуттів у звуках і мелодіях, хореографічне мистецтво відтворює відчуття рухами, жестами, почуттями, переживаннями (В.Задорожний, 2002, с. 23).

Існування синтезу мистецтв у художній творчості розглядається у вигляді чинників інтеграції, що реалізовується способом використання різних програм з мистецтва, де інтегрується їх зміст. Така цілісність видів мистецтва сприяє інтеграції та художнім можливостям молодших школярів.

Л. Масол відзначає, що завдання інтеграції змісту різних видів мистецтв полягають: «у формуванні уявлення про специфіку мови мистецтв; розвитку художнього сприймання-мислення на основі порівняння елементів естетичної інформації; розкритті творчого потенціалу учнів початкової школи; розвитку

емоційної сфери особистості; накопиченні естетичних вражень від спілкування з мистецтвом, вихованні здібностей цілісного охоплення образів мистецтва; пізнанні світу учнями через власну творчу діяльність; формуванні пізнавального інтересу до творчої діяльності, мистецтва взагалі» (Л.Масол, 2006, с. 67).

Інтегрований зміст мистецької освітньої галузі передбачає оволодіння молодшими школярами основами мистецтва, знання різних його видів, чіткі уявлення про взаємні зв'язки між предметами і явищами у світі, суті різноманітності мистецтва та культури. У результаті інтеграції мистецтв прослідковується цілісність при створенні дітьми художніх образів та розширення уявлень про художні особливості дійсності.

Здійснюючи інтеграцію мистецтв в процесі розвитку творчих здібностей молодших школярів, треба передбачати такі особливості:

- втілення різних аспектів багатогранності дійсності, які можуть чітко розкриватися засобами мистецтва;

- збільшення естетичного впливу через художні образи на учнів, позаяк цілісність видів мистецтв може здійснювати вирішення завдань естетичного виховання, і тільки сукупність мистецьких видів розвиває творчі можливості дітей, робить школярів естетично збагаченими;

- розширення меж уявлень про художні образи, бо цілісний вплив мистецтва здатний поглибити усвідомлення та розуміння змісту художніх творів;

- засвоєння певного відношення до навколишньої дійсності з опорою на розуміння природи, людей, мистецтва та культури, бажання прагнути до самостійного вираження власних сил у творчих задумах (Е.Калініна, 2002, с.38).

Під час творчого процесу вагому роль відіграє цілісне сприйняття образів, що може допомогти втілити реальні та естетично привабливі предмети та об'єкти оточуючого світу, інтерпретувати явища у житті, логічно

зобразити художній бік докiлля. Основою світогляду є синтез здобутих знань і процесів під час сприймання.

Застосування елементів інтеграції змісту мистецтва на уроках розширює знання, художнє освоєння світу, формує світобачення, певний емоційний відгук та усвідомлення прекрасного в дійсності, естетичні ознаки предметів, об'єктів та явищ, а саме: рослин і тварин, природи, архітектурних споруд, зовнішнього вигляду та внутрішніх переживань людини тощо (В.Кардашов, 2007, с.6).

Застосування принципу інтеграції є важливим під час розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва, в процесі удосконалення змісту мистецької галузі, організації освітнього процесу з опорою на гуманність та особистісно-орієнтований підхід у навчанні.

Таким чином, найважливішим фактором розвитку творчих здібностей учнів є створення ефективних умов, які сприятимуть формуванню їх творчості.

2.3. Особливості організації практичної образотворчої діяльності у процесі розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку

Можемо наголосити, що діти народжуються з індивідуальними природними задатками, але творчі прояви можливі тоді, коли відповідні умови навчання та виховання дозволяють їх вчасно розвинути. Важлива присутність такого вчителя біля учнів, від якого залежить своєчасність і потрібність його дій і впливів, коли діти почнуть опановувати багатогранний і цікавий зміст мистецтва.

Кожен учитель повинен розвивати художній смак школярів, виховувати любов до мистецтва та гармонійної краси як значущу особистісну якість.

Оскільки візуальні образи, які створюються у мистецтві, швидко схоплюються, можуть запам'ятатися на довгий час, збагатити емоційний внутрішній стан, навчити яскраво та позитивно сприймати навколишню дійсність.

З дитинства починаються задатки творчих сил учнів, відтоді творчі вияви досить часто є мимовільними та стають необхідними у житті. Дитяча творчість у мистецтві наділена певними ознаками, тому треба навчитися спрямовувати особливості її наповнення, підбирати методи, які стимулюватимуть і розвиватимуть творчі здібності молодших школярів.

Значна роль відводиться саме художній діяльності та змісту виховної роботи з учнями відносно формування в них навичок сприймання краси в навколишній дійсності та художніх творів, які мають важливе значення також при загальному та творчому розвитку дітей. Цікавість та захоплення учнями образотворчою діяльністю зумовлені її значущістю для особистісного розвитку молодших школярів, і з часом інтереси та потреби в ній тільки зростають (А.Матюшкин, 2001, с. 50).

Важливе значення для гармонійного різнобічного розвитку учнів має зміст практичної образотворчої діяльності. Під час створення художнього образу у дітей розвиваються творчі здібності, художній смак, пізнавальна активність, спостережливість, естетичне сприймання дійсності.

У своїй суті образотворча діяльність має здатність досить чіткими художніми засобами виразити учням свій емоційний стан, їхнє ставлення до оточуючої дійсності, розвивати самостійні практичні вміння при створенні прекрасних образів, і вміння бачити красу у мистецьких творах.

Ефективність розвитку творчості учнів прямо залежна від правильного впливу на них педагога. Тому значної ролі в організації практичної образотворчої діяльності молодших школярів набувають такі вміння педагога:

– поєднання при створенні певного художнього образу власної діяльності з практичною роботою учнів на уроках мистецтва;

– використовувати засоби виразності таких видів образотворчого мистецтва як живопис, графіка, скульптура у процесі образотворчої діяльності в малюванні та ліпленні;

– ознайомити школярів зі створенням декоративних робіт за особливостями декоративно-прикладного мистецтва;

– застосовувати специфіку конструктивної творчості учнів (В.Котляр, 2006, с. 148).

Вагому роль при розвитку творчих здібностей учнів початкової школи на уроках образотворчого мистецтва відіграє створення сприятливої психологічної атмосфери, доброзичливе ставлення до дітей, надання кожному свободи та можливостей у досягненні успіху. Школярам потрібна особлива увага та надання необхідної допомоги при виконанні практичних завдань.

Організація діяльності має відбуватися з можливостями відкритого захоплення та висловлення вражень за результатами власної та спільної творчості кожним школярем.

Під час виконання зображувальної роботи може забезпечуватися естетичне, трудове, розумове, моральне виховання учнів. Зображувальна діяльність є досить специфічним образним пізнанням навколишнього світу. Для створення конкретного малюнку чи виробу доцільно здійснити підготовчу роботу з ознайомлення з ним.

У процесі формування певних уявлень про явища та предмети дійсності є необхідність у засвоєнні знань про їх ознаки та властивості, зокрема особливості кольорів, форми, пропорцій, розташування тощо. Одне з практичних завдань полягає у знаходженні цих ознак, порівняти, знаходячи схожі та відмінні властивості предметів, тобто виконання певних розумових дій. Отож, процес зображувальної діяльності допомагає формуванню наочно-образного мислення учнів (В.Кардашов, 2007, с. 78).

Формування мисленневих операцій як аналіз, узагальнення, синтез, порівняння тощо відбувається при залученні в образотворчу діяльність. Завданням спостережень, розгляду предметів та їх елементів перед

створенням зображень є навчити дітей виділяти форми предметів та їх складові частини, розміри та пропорції предметів, колірні сполучення.

Зображаючи різні за формами предмети, потрібно їх зіставляти та знаходити відмінності. Також, треба навчити учнів порівнювати між собою ознаки предметів і явищ з виокремленням у них загальних і відмінних рис, здійснювати об'єднання предметів за подібними властивостями.

Розвиток мовлення молодших школярів також здійснюється на уроках образотворчого мистецтва, а саме учні:

- засвоюють поняття, термінологію з образотворчого мистецтва, назви кольорів, відтінків, пропорцій, особливостей форм, просторового розташування, що збагачує їхній словниковий запас;

- висловлюють свої враження під час спостережень за об'єктами, предметами та явищами дійсності, їх спогляданні та обстеженні, розгляді репродукцій картин, малюнків, ілюстрацій, що значно розширює у них словниковий запас та формує зв'язне мовлення.

Доцільно використовувати образні порівняння, вірші під час характеристики естетичності предметів, що сприятиме розвитку мовлення учнів, його виразності.

Зміст уроків мистецтва має сприяти виникненню умов для формування особистісних якостей: зацікавленості, ініціативності, самостійності, розумової активності, допитливості.

Вагому роль в образотворчій діяльності відіграє визначення її засобом естетичного виховання молодших школярів. Під час створення нових зображень мають забезпечуватися ефективні умови для розвитку естетичного сприйняття та емоційного комфорту, які мають поступово формувати естетичні почуття учнів (П.Гандзій, 2005).

Знайомство з творами образотворчого мистецтва на уроках, їх особливостями має вагоме значення для розвитку творчих здібностей молодших школярів. Виразні й яскраві художні образи у репродукціях картин, скульптурних виробках, архітектурних спорудах, витворах декоративно-

прикладного мистецтва можуть допомогти учням ґрунтовніше та глибше спостерігати за явищами дійсності, помічати їхні образи, висловлювати власні враження у живописних і графічних малюнках, аплікаціях, виробів з ліплення. У дітей відбувається поступовий розвиток художнього смаку.

Образотворча діяльність учнів вирізняється суспільною спрямованістю. Моральне виховання у процесі здійснення зображувальної діяльності забезпечується формуванням у дітей морально-вольових якостей: наполегливості та вмінням завершувати свій малюнок, цілеспрямованістю та зосередженістю під час роботи, подоланню певних труднощів, надаванню допомоги при потребі іншим та ін. Також використання образотворчої діяльності має відбуватися при вихованні в школярів почуттів справедливості та доброти та їх поглибленні (В.Котляр, 2006).

Під час формування працелюбності на уроках образотворчого мистецтва важливо розвинути також такі вольові якості як: наполегливість, спостережливість, увагу, витривалість, виховати вміння в праці досягати отримання результату образотворчої діяльності. Під час створення зображень завжди поєднуються фізична та розумова активності в діяльності. Під час створення певного малюнка, аплікації, виробу, дітям треба прикласти певні зусилля, оволодіти практичними вміннями, виконати певні дії.

Отож, художні твори на уроках образотворчого мистецтва розвивають творчі здібності та пізнавальну активність, сферу вольових, інтелектуальних, емоційно-почуттєвих сил, морально-духовний стан учнів.

Зміст уроків образотворчого мистецтва розвивають школярів цілісно, мають можливість прилучити їх до найважливішого творчого процесу. Оскільки малюючи учні від самого початку не обмежені, вільні, і, зазвичай, образотворча діяльність серед видів художньої творчості для них по своїй суті є найближчою.

Зважаючи на існування обмежень у художніх засобах виразності, для формування власного задуму школярі опираються на творчу інтуїцію, знаходять цікаві та дивовижні шляхи вирішення складних ситуацій,

проявляють самостійність у відкритті особливостей образотворчості. Мобілізація розумових зусиль учнів у процесі малювання впливає на прискорення процесів розвитку творчих здібностей, образного сприймання, просторового мислення, спостережливості, гармонійності.

У процесі оволодіння різними техніками художнього зображення підсилюються такі фактори: підготовка дітей до письма, пізнання особливостей оточуючого світу, розвиток психічних процесів, математична грамотність, що є основою для діагностики інтелектуальних здібностей та психічних рис учнів, розвитку їхнього мовлення. Процес малювання є своєрідною школою інтелектуального розвитку, природною та приємною діяльністю для молодших школярів (І.Демченко, 2002, с. 52).

На уроках образотворчого мистецтва під час ліплення скульптурні вироби викликають емоційні переживання і переважно вражають своїми лініями, формами, фактурою, пропорціями тощо. Звичайно, скульптурні твори мають значущу роль в змісті уроків образотворчого мистецтва, сприяючи формуванню зорової пам'яті, сприймання, наочно-образного мислення. Крім того, ліплення як основний вид образотворчої діяльності розвиває естетичні смаки, почуття краси та гармонії.

Ліплення серед видів практичної діяльності на уроках образотворчого мистецтва має значення при опануванні початкових уявлень про образотворче мистецтво. У живописі та графіці предмет може зображуватися перспективно зменшено, певною мірою відносно, іноді з втратою головного змісту та правдивості ознак предмета. За допомогою ліплення можна правильно співвіднести частини, відмінності основного та другорядного в зображенні та чітко передати при втіленні певного художнього образу.

Специфікою скульптури є надання тривимірного зображення при створенні художнього образу. Досить часто об'єктами зображення в скульптурі є оточуючі предмети, рослинний і тваринний світ, людина. Скульптурні вироби спостерігаються з різних боків, важливим є їх постановка для сприймання їх пропорцій, форми та об'ємів.

Важливий вплив з естетичною метою міститься в творах декоративно-прикладного мистецтва. Невичерпними джерелами натхнення і творчості є краса візерунків вишивки, різьблення, барви та орнаменти народних розпису, майстерність техніки писанок (З.Гіптерс, 2001, с. 61).

Використання художніх творів під час оформлення побуту, освітнього процесу та самостійної образотворчої діяльності є значущим засобом у розвитку творчих здібностей учнів. Відповідно здійснюється підбір творів видів і жанрів образотворчого мистецтва: живописні картини казкового та побутового жанрів – пейзажі, натюрморти, портрети, твори графіки – книжкові ілюстрації, гравюри, скульптурні твори з глини, дерева, твори декоративні твори з художнього скла, кераміки та ін. (А.Давайло, 2001, с. 41).

Успішність здійснення образотворчої діяльності та формування до неї пізнавального інтересу учнів потребує створення відповідних організаційних умов, зокрема:

- забезпечення уроків художніми інструментами та матеріалами для образотворчої практичної діяльності;
- підбір наочного навчального матеріалу: ілюстрацій, репродукцій картин, малюнків та ін.;
- обладнання відповідного куточка для самостійної образотворчої діяльності учнів.

Названі особливості сприятимуть формуванню пізнавальних інтересів та створюватимуть позитивне ставлення молодших школярів до образотворчої діяльності. Крім того, доцільно виокремити ту специфіку навчання, яка привертає увагу дітей та активізує їхнє мислення.

Вагома роль надається створенню позитивної емоційної атмосфери, яка пов'язана з образотворчою діяльністю. Цьому допомагають різноманітні форми підготовчої роботи:

- спостереження за явищами та предметами навколишнього світу, їх вивчення;
- розгляд репродукцій картин, малюнків, ілюстрацій, художніх творів;

- перегляд вистав, інсценізації казок, слухання творів музики;
- аналіз практичних робіт учнів, які виконувалися на попередніх уроках;
- створення цікавих ситуацій дидактичного змісту під час уроку та перед ним;
- підготовка навчального матеріалу до уроку, попередній аналіз теми, обговорення специфіки виконання колективної роботи тощо.

Важливим фактором є активність самого педагога на уроці, у підготовчій роботі до уроку та активне ставлення до змісту діяльності учнів. Ґрунтовне розуміння вчителем засобів виразності при створенні творів образотворчого мистецтва, сприяє доступному ознайомленню з ними школярів, враховуючи їх вікові та індивідуальні особливості. Звичайно, вчитель є прикладом для використання образного мовлення, виразності почуттів, емоційних, художньо-естетичних і морально-духовних вражень й оцінного ставлення (Р.Романченко, 2000).

Значущу роль на розвиток творчих здібностей під час образотворчої діяльності молодших школярів мають музичні твори. На уроках образотворчого мистецтва музика здатна створювати емоційну, чутливу, гармонійну атмосферу праці, що допомагає творчому розвитку. Музичне мистецтво формує творчу уяву учнів, допомагає у творчості з натхненням створювати красу, доповнювати образотворчу мову прекрасними мелодіями, сприяє бажанням творити та пізнавати.

Виокремлюючись з-поміж художньо-естетичних предметів, музика має вагомимі можливості стимулювати до творчої практичної діяльності, сприяти пізнавальному, емоційному та мотиваційному розвитку дітей, формуванню наочно-образного мислення, творчих здібностей, комунікативних якостей і позитивних ознак характеру (наполегливість, працьовитість, систематичність) при виконанні мистецьких завдань.

Процес творчості є важливою складовою освітнього процесу, в якому узагальнюється естетичний, чуттєвий, пізнавальний, ціннісний, моральний

трудоий життєвий досвїд молодших школярїв. Творчїсть є основою успїху у вивченнї нових мистецьких знань, оволодїннї потрібними вмїннями та навичками, тому важливим в цьому процесї є розвиток творчих здїбностей учнїв.

Серед головних завдань сучасної початкової освїти виокремлюється виховання самостїйної, вільної та творчої особистостї, бо саме творча особистїсть спрямовує прогресивнї ідеї суспїльства. У час нових інформаційних технологїй необхідними є креативнї, з нестандартним мисленням люди, якї скерують свою енергїю на покращення та удосконалення суспїльства. Базова основа розвитку творчої особистостї створюється ще в молодшому шкїльному вїцї.

Розвиток творчих здїбностей молодших школярїв в образотворчїй дїяльностї не з'являється сам по собї, його доцїльно стимулювати, сприяти створенню належної атмосфери на уроцї образотворчого мистецтва. Одним з ефективних прийомїв для цього є використання їгор та їгрових ситуацій, змїст яких мїстить зростання їнтересу дїтей та зацїкавленїсть навчанням.

Практична дїяльнїсть з розвитку здїбностей до творчостї має проводитися з елементами гри. Тут необхідними є їгри творчого та розвивального характеру, якї досить рїзноманїтнї та об'єднуються пїд спїльною назвою, мають спїльну ідею та характернї творчї можливостї:

- у сутї гри є певний набїр дидактичних завдань;
- навчальнї завдання пропонуються в рїзних формах і таким чином ознайомлюють з рїзними способами передавання інформацїї з теми уроку;
- розташування завдань здїйснюється в певному порядку зростання їх складностї;
- їгровї завдання можуть мїстити досить широкий спектр проблемностї, тому дидактичнї їгри викликають цїкавїсть і захоплення протягом наступних рокїв навчання;
- у завданнї з поступовим ускладненням змїсту розвиваються творчї здїбностї (О.Бублїй, 2005).

Використання гри на уроках мистецтва здійснюється вчителем з певною педагогічною метою і чіткістю усвідомлення способів її досягнення. Навчальна мета окреслює дидактичні завдання гри, її навчальну сутність і зміст. Значне задоволення в дітей викликають інсценізації казок як ігрові прийоми, виконання ролей персонажів на уроках образотворчого мистецтва, що урізноманітнює зміст уроку, робить його цікавим, нестандартним, інтенсивним, легко засвоюються учнями образотворчі поняття.

Результат кожного учня в образотворчій діяльності прямо залежить від налаштування його на роботу, бажання виконувати практичне завдання. Успіхом учителя є задоволення школярів від створеної композиції, радість від самого процесу творіння.

Важливим принципом навчання в образотворчій діяльності є принцип від простого до складного, який забезпечує поступовий розвиток творчих здібностей молодших школярів. Крім того, організація навчання з розвитку творчих здібностей важливу роль надає таким дидактичним принципам як науковості, наочності, активності, доступності, індивідуального підходу, систематичності, міцності, послідовності та ін.

Методи навчання в образотворчій діяльності складають певну систему дій вчителя, який має організувати практичну пізнавальну діяльність учнів, що спрямовується на засвоєння образотворчого змісту.

Вербальними методами є традиційні: бесіда, розповідь, пояснення, інструктаж, доповнення тощо. Наочні методи містять спостереження, розгляд репродукцій картин, малюнків, виробів, перегляд відео та ін.

Практичні вправи, ігри, моделювання відносять до практичних методів. Вправи бувають повторювальними, конструктивними та творчими, і по своїй суті є багаторазовим повторенням певних практичних і розумових дій, які треба виконати. Ігри як метод використовують різні компоненти ігрової діяльності в поєднанні з іншими методами та прийомами. Метод моделювання є процесом створення та використання певних моделей.

В образотворчій діяльності вказані методи мають один з одним поєднуватися (І.Волощук, 1998, с. 49).

Також, заслуговує на увагу така класифікація методів, яка розкриває суть методів навчання: інформаційно-рецептивного, репродуктивного, дослідницького, евристичного, проблемного викладу навчального матеріалу.

Суть інформаційно-рецептивного методу полягає в наступних прийомах: спостереження, показ вчителем зразка, розглядання. Такі складові як бесіда, розповідь мистецтвознавчого характеру, демонстрація зразків готових робіт учителем, яка супроводжується художнім слово містяться в суті вербального методу.

Прояв самостійності школярів в певний момент діяльності на уроці спрямовується евристичним методом, коли учням пропонується виконання практичної роботи самостійно.

Спрямованість дослідницького методу скеровується на розвиток в учнів самостійності дій, фантазії та творчої уяви. Учителю доцільно пропонувати самостійно створити цілісну практичну роботу, починаючи з частин (П.Гандзій, 2005, с. 61).

Таким чином, вчитель у власній педагогічній діяльності повинен застосовувати різноманітні методи та прийоми у роботі з живописними, графічними матеріалами, під час ліплення, створення аплікацій, що дасть можливість ефективно розвинути творчі здібності молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.

Висновки до другого розділу

Проведений констатувальний експеримент на основі визначених мотиваційного, когнітивного та емоційного критеріїв, та виокремлено високий, середній і низький рівні сформованості розвитку творчих здібностей учнів початкових класів на уроках образотворчого мистецтва.

Ми встановили, що визначені критерії та показники мають міцний зв'язок і зумовлюють розвиток творчих здібностей учнів початкових класів на уроках образотворчого мистецтва. Під час статистичного опрацювання даних дослідження визначено, що залежність між критеріями та їх показниками дає підстави підтвердити достовірність у їх виборі, існування позитивних зв'язків між виділеними компонентами, наближеність до взаємозалежності.

Позитивним у результатах експерименту відзначимо третину молодших школярів на високому рівні сформованості творчих здібностей. Однак, значна частина учнів продемонстрували наявність середнього та низького рівнів розвитку означеної якості.

Враховуючи, що значна молодших школярів мають середній і низький рівні сформованості творчих здібностей на уроках образотворчого мистецтва, то маємо відзначити необхідність у створенні та обґрунтуванні в освітньому процесі ефективних педагогічних умов на уроках образотворчого мистецтва в початковій школі. Також в цьому аспекті потрібно оновити зміст і розробити необхідні форми, методи і прийоми навчання з образотворчого мистецтва, зі спрямуванням їх для досягнення цілісного освітнього процесу.

Ефективними педагогічними умовами, які сприяють розвитку творчих здібностей учнів початкових класів на уроках образотворчого мистецтва та вирішують основні завдання досліджуваної проблеми є такі:

- врахування вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів при опануванні мистецтва;
- різноманітні способи створення художніх образів в образотворчій практичній діяльності;
- стимулювання емоцій, почуттів дітей під час творчого процесу, дієвість їхньої творчої уяви та фантазії;
- застосування міжпредметних зв'язків у навчанні та інтеграція змісту мистецьких дисциплін.

Результати здійсненого дослідження підтверджують відповідну обґрунтованість зазначених педагогічних умов розвитку творчих здібностей,

які доцільно впроваджувати в освітній процес початкової школи. Їх реалізація в практику управління процесом навчання на уроках образотворчого мистецтва сприятиме збагаченню мотиваційної, когнітивної, емоційної структурних компонент, стимулюватиме самовираження молодших школярів під час творчої практичної діяльності, відповідно це дасть змогу отримати більшу ефективність у процесі досягнення певного рівня розвитку творчих здібностей.

ВИСНОВКИ

Здійснивши дослідження з проблеми розвитку творчих здібностей учнів початкових класів на уроках образотворчого мистецтва нами з'ясовано:

1. Передумовою творчості особистості є її розвиток, що характеризується нероздільністю з практичною діяльністю. Це поступовий шлях особистості, який спрямовується переходом певних кількісних змін у якісні показники, її становленням, формуванням і відтворенням.

Базою процесу пізнавального творчого розвитку є активний процес, результатом якого є креативність як особистісне якісне утворення, що має проявлятися під час цілеспрямованої діяльності. Виокремлено структурні компоненти розвитку творчих здібностей учнів початкової школи: мотиваційний, когнітивний і емоційний.

Розвиток творчих здібностей ми розуміємо як динамічний і цілісний процес формування особистості, який спрямовується на удосконалення наявних природних задатків і якостей, які можна виявити та збагатити під час практичної продуктивної діяльності, результати якої прослідковується у новизні та оригінальності створених продуктів праці.

2. Розкрито, що сутнісні характеристики образотворчої діяльності дітей молодшого шкільного віку ґрунтуються на їхніх індивідуальних особливостях: природних задатках (нахилах), приналежності до конкретного типу темпераменту, специфіки характеру сприймання дійсності.

Характерними віковими особливостями молодших школярів в образотворчій діяльності є стійкість у відтворенні художніх образів різними засобами виразності в мистецтві, адекватність у відтворенні навколишнього світу у своїх малюнках.

Творчості на уроках образотворчого мистецтва доцільно навчати, опираючись на репродуктивну та творчу образотворчу діяльність, яка є найкращим та ефективним проявом активності учнів, їхніх індивідуальних

особливостей з метою вираження ставлення до дійсності через створення художніх образів.

Процес творчого розвитку учнів початкової школи потрібно здійснювати, базуючись на таких принципах: індивідуалізація освітнього процесу, вільне творче вираження школярів, практичне пристосування дітей до навколишньої дійсності, природи тощо.

Під час розвитку творчих здібностей на уроках образотворчого мистецтва потрібно цілеспрямовано здійснювати педагогічний вплив на молодших школярів, враховуючи при цьому їхні вікові особливості у процесі образотворчої діяльності, формувати відповідні вміння та навички оволодіння дітьми цього віку засобами та техніками образотворчого мистецтва, що сприяє позитивним результатам та ефективному творчому розвитку.

Відзначимо, що одним з основних суттєвих засобів у розвитку творчих здібностей на уроках образотворчого мистецтва є комунікативність образотворчої практичної діяльності, у процесі якої є можливість реалізовуватися навчанню та вихованню через мистецтво та його зміст.

3. Зважаючи на основі мотиваційний, когнітивний та емоційний критерії, визначено високий, середній і низький рівні сформованості розвитку творчих здібностей учнів початкових класів на уроках образотворчого мистецтва. Під час констатувального експерименту виявлено, що значна частина школярів мають низький і середній рівні, а це потребує розробки ефективних педагогічних умов для розвитку їхніх творчих здібностей.

4. Виявлено, що ефективним розвиток творчих здібностей учнів початкових класів на уроках образотворчого мистецтва можливий при забезпеченні дотримання педагогічних умов:

- врахування вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів при опануванні мистецтва;
- різноманітні способи створення художніх образів в образотворчій практичній діяльності;

- стимулювання емоцій, почуттів дітей під час творчого процесу, дієвість їхньої творчої уяви та фантазії;
- застосування міжпредметних зв'язків у навчанні та інтеграція змісту мистецьких дисциплін.

Таким чином, за результатами дослідження можемо відзначити, що розкриті теоретичні положення є логічними, мети досягнуто, поставлені завдання реалізувалися, що має вагоме значення для розвитку творчих здібностей учнів початкової школи на уроках. Проте, здійснене дослідження не висвітлює інших аспектів окресленої проблеми, які потребують подальшого обґрунтування й впровадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверьянова, Н. (2001). Образотворче мистецтво: стан і проблеми вивчення. *Рідна школа, № 1*, 53–55.
2. Ананьев, Б. Г. (2001). Людина як предмет пізнання. СПб., 286.
3. Антонович, Є. А. (2001). Художні техніки в школі. К.: ІЗМН, 312.
4. Анджейчак, А. (2000). Психолого-педагогічні умови формування творчої особистості дитини в освітньо-виховних закладах. *Обдарована дитина, № 5*, 8–13.
5. Бакушинский, А. В. (1995). Художественное творчество и воспитание. М.: Наука, 140.
6. Балл, Г. О. (2002). Про визначальні характеристики здібностей і принципи їх врахування у навчально-виховній роботі. *Психологія, №2*, 2–4.
7. Баранов, А. А. (2003). Развитие творческих способностей у младших школьников в изобразительной и игровой деятельности. К., 115–123.
8. Барко, В. (2000). Психолого-педагогічна діагностика творчого потенціалу особистості учня в навчально-виховному процесі. К., 85.
9. Барко, В. (2001). Як визначити творчі здібності дитини? К., 79.
10. Берека, В. (2004). Роль позашкільних закладів у формуванні творчої особистості. *Педагогічний вісник, №2*, 6–7.
11. Бех, І. Д. (2003). Виховання особистості. Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. К.: Либідь, 280.
12. Божович, Л. И. (1997). Проблемы формирования личности. М.: Институт практической психологии, 352.
13. Борисова, О. О. (2004). Формування творчих здібностей молодших школярів. К., 120.
14. Бублій, О. А. (2005). Розвиток творчих здібностей учнів. *Нива знань, №3*, 30–32.
15. Выготский, Л. С. (2001). Воображение и творчество в детском возрасте. К., 96.

16. Вікторенко, І. (2003). Особливості образотворчої діяльності молодших школярів. *Рідна школа, №4*, 61–63.
17. Волобуєва, Т. Б. (2005). Розвиток творчої компетентності школярів. Х.: Вид. група «Основа», 112.
18. Волощук, І. С. (1998). Методи розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку. К.: Ін-т педагогіки АПН України, 160.
19. Воронюк, І. В. (2003). Психологічні особливості реалізації творчого потенціалу молодших школярів. К., 20.
20. Вчимося малювати. Підручник. (2000). За ред. А. І. Мостового. Харків.
21. Гандзій, П. А. (2005). Уроки малювання: Посіб. для вчителя. К.: Знання, 224.
22. Гіптерс, З. (2001). Мистецтво як засіб художньо-естетичного виховання. *Рідна школа, № 9*, 60–63.
23. Глинская, И. П. (1994). Изобразительное искусство. Методика обучения в 1–4 классах. К.: Педагогика, 86.
24. Гололоб, С. В. (2005). Уроки фантазії. К., 480.
25. Голуб, Т. (2004). Виховуємо обдарованих дітей. *Завуч, №22*, 47–53.
26. Гончаренко, С. У. (1997). Український педагогічний словник. К.: Либідь, 375.
27. Горбенко, С. (2002). Гуманізація художньої освіти. *Мистецтво та освіта, №2*, 5–8.
28. Гурець, Н. Т. (2004). Педагогічні умови розвитку творчої активності молодших школярів у гуртковій роботі. Харків, 25.
29. Давайло, А. А. (2001). Сприймання та розуміння видів і жанрів образотворчого мистецтва учнями 1–4 класів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка. Вип. 32. Ч. II. 40-43.
30. Давидов, В. В. (1998). Новий підхід до розуміння структури та змісту діяльності. *Психологічний журнал, № 6*, 20–27.

31. Дворак, І. О. (2002). Педагогічні умови сприймання різних видів і жанрів образотворчого мистецтва. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. Наук.-метод. зб. Слов'янськ. Вип.15. 246-249.
32. Демченко, І. І. (2002). В. О. Сухомлинський про творчий розвиток молодших школярів через образотворче мистецтво. *Рідна школа, № 12*, 18–19.
33. Демченко, І. І. (2002). Вплив образотворчого мистецтва на творчий розвиток учнів початкових класів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. праць*. Вип. 2. 99–104.
34. Демченко, І. І. (2003). До питання розвитку художньої творчості учнів початкової школи. *Рідна школа, № 2*, 45–47.
35. Дичківська, І. М. (2004). Інноваційні педагогічні технології. К.: Академвидав, 351.
36. Дружинін, В. М. (1999). Психологія загальних здібностей. СПб., 236.
37. Ендовицкая, Т. О. (1999). Развитие творческих способностей. *Дошкольное воспитание, №12*, 73–75.
38. Задорожний, В. І. (2002). Уроки образотворчого мистецтва. К.: Знання, 151.
39. Зязюн, І. (2000). Гуманістична стратегія теорії і практики навчального процесу. *Рідна школа, № 8*, 8–13.
40. Ірклієнко, В. С. (2001). Розвиток творчої особистості в системі безперервної освіти. К., 89–91.
41. Кабши, І. Ю. (2001). Розвиток художніх здібностей дітей молодшого шкільного віку. *Психологія, №3*, 18–22.
42. Калініна, Е. (2002). Інтегровані уроки з образотворчого мистецтва. *Початкова школа, №2*, 37–38.
43. Кардашов, В. М. (2007). Теорія і методика викладання образотворчого мистецтва: навч. посібник. К.: Слово, 296.
44. Кириченко, М. А. (2002). Основи образотворчої грамоти: Навч. посібник. К.: Вища школа, 190.

45. Коберник, Г. (2006). Виховний та розвивальний потенціал інтерактивних технологій навчання. *Сільська школа України, №16*, 18.
46. Коган, И. М. (1992). Творческий поиск: энерго-мотивационный аспект. *Вопросы психологи, № 1*, 138–146.
47. Коновець, С. В. (2000). Образотворче мистецтво в початковій школі. К.: Знання, 80.
48. Коновець, С. В. (2001). Образотворче мистецтво як засіб активації дитячої творчості. *Мистецтво та освіта, № 3*, 15–18.
49. Конопко, О. (2000). Перші кроки до мистецтва. *Початкова школа, №3*, 25–28.
50. Костюк, Г. С. (1989). Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К., 380.
51. Котляр, В. П. (2006). Основи образотворчого мистецтва і методика художнього виховання дітей. К.: Кондор, 200.
52. Кузин, В. С. (2004). Изобразительное искусство и методика его преподавания в начальных классах. М.: Наука, 320.
53. Кульчицька, О. (2007). Діагностика рівня розвитку творчих здібностей. *Обдарована дитина, № 1*, 42–44.
54. Лейтес, Н. С. (1984). Здібності і обдарованість в дитячі роки. М., 76.
55. Леонтьєв, О. Н. (1982). Проблемы развития психики. М., 540.
56. Литвиненко, С. А. (2005). Малювання як засіб розвитку творчості молодших школярів. *Запоріжжя*, 79–83.
57. Локарева, Г. В. (1995). Воображение как элемент в развитии творческих способностей. *Формування творчої особистості: проблеми і суперечності*. Зб. наук. праць. Запоріжжя, 93–99.
58. Любарська, Л. (2002). Уроки образотворчого мистецтва *Початкова школа, №9*, 50–55.
59. Мандзій, П. О. (2001). Вплив образотворчого мистецтва на інтелектуальний розвиток учнів. К.: Наук. світ, 245.

60. Масол, Л. М. (2006). Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія. К.: Промінь, 432.
61. Матюшкин, А. М. (2001). Развитие творческой активности школьников. М.: Педагогика, 160.
62. Мейлах, Б. С. (2001). Процесс творчества и художественное восприятие. М.: Наука, 318.
63. Мелік-Пашаєв, А. А. (2006). Художественная одаренность детей, ее выявление и развитие. Метод. пос. Дубна: Феникс+, 112.
64. Моляко В. А. (2001). Творческая одарённость и воспитание творческой личности. К.: Знание.
65. Момот, Л. Л., Шелестова, Л. В. (1997). До проблеми формування творчих здібностей у процесі навчання. *Педагогіка і психологія*, №2, 53–59.
66. Омельчук, І. В. (2003). Творчість у контексті розвитку людини. К.
67. Пасічний, А. М. (2003). Образотворче мистецтво: Словник-довідник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 259.
68. Пометун, О. І. (2004). Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Наук.-метод. посібник. К.: Видавництво А.С.К., 192.
69. Романченко, Р. В. (2002). Особливості виконання творів образотворчого мистецтва молодшими школярами. *Мистецтво і освіта*, №2, 40–41.
70. Савченко, О. Я. (1998). Розвивай свої здібності. Навчальний посібник для молодших школярів. К.: Освіта, 180.
71. Савченко, О. Я. (1997). Сучасний урок у початкових класах. К. : Магістр, 255.
72. Сафонова, О. М. (2005). Навчає гра. К., 144–148.
73. Серапулова, Є. (2000). Виховання обдарованої дитини. *Початкова школа*, №2, 3–5.
74. Сухомлинський, В. О. (1987). Школа і природа. Твори у 5 т. К. Т. 5. 549.

75. Терещенко, І. І. (1999). Творчість та педагогіка завжди разом. *Педагогічна робота, №1*, 6–8.

76. Ушинський, К. Д. (1985). Рідне слово. Твори: У 6 т. К.: Рад. школа, Т. 1. 269–278.

77. Фридман, Л. М. (1991). Психологический справочник учителя. М.: Просвещение, 288.

78. Шпикалова, Т. Я (2012). Изобретательное искусство. М., 159.

79. Шульга, Л. М. (1995). Розвиток творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку на заняттях з малювання: конспект лекцій і занять. К.: ІСДО, 36.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для молодших школярів «Мій улюблений вид діяльності»

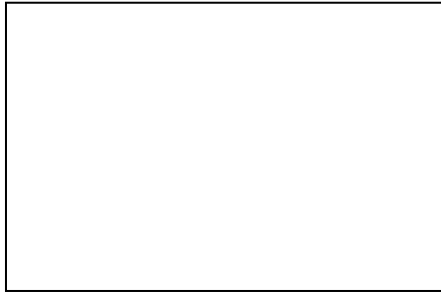
Уважно прочитай питання і дай відповідь: так або ні.

1. Чи любиш ти читати?
2. Тобі подобаються уроки музики?
3. Чи ти отримуєш хороші оцінки за декламування віршів?
4. Ти захоплюєшся хореографією?
5. Ти надаєш перевагу урокам образотворчого мистецтва?
6. Ти проводиш багато часу, читаючи книги?
7. Чи складаєш власні пісні, музику?
8. Ти любиш репетирувати певні ролі?
9. Ти любиш займатися танцями?
10. Чи створюєш власні малюнки у вільний час?

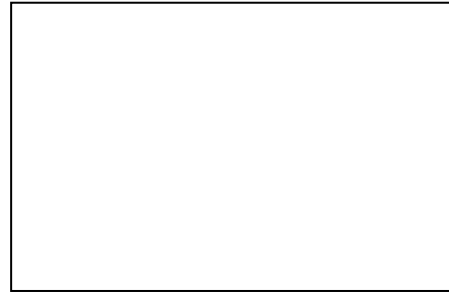
Додаток Б**Тестові завдання для учнів початкових класів****«Піктограми»**

Зобразіть перелічені нижче поняття у вигляді піктограм.

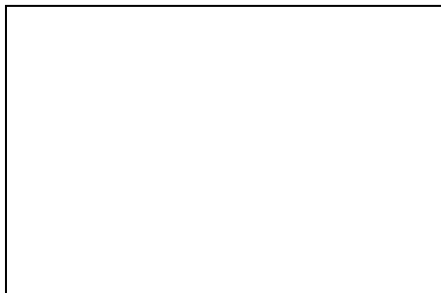
Вітер

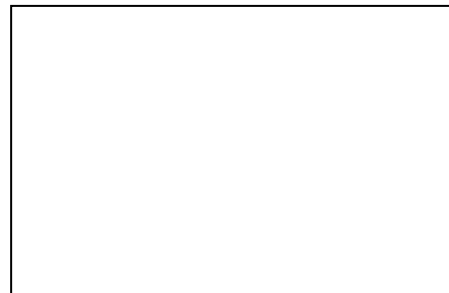
Квітка

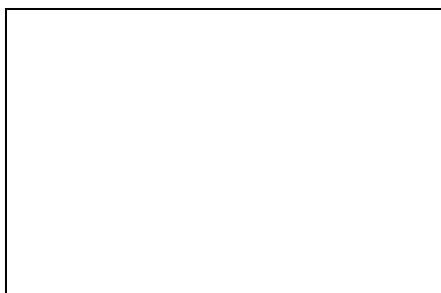
Веселка

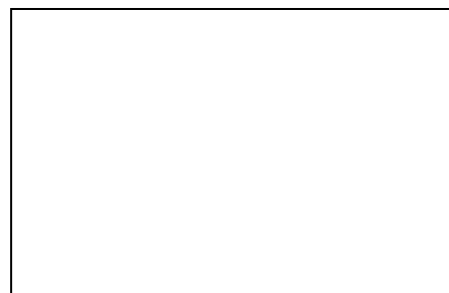
Ранок

Перевтома

Смуток

Свято святого Миколая

Школа

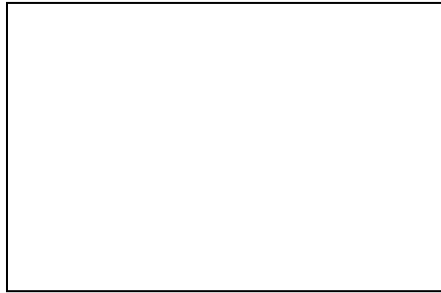
Друзі

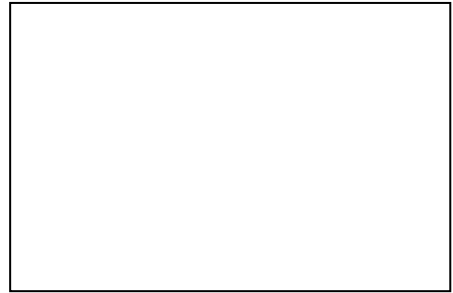
Великдень

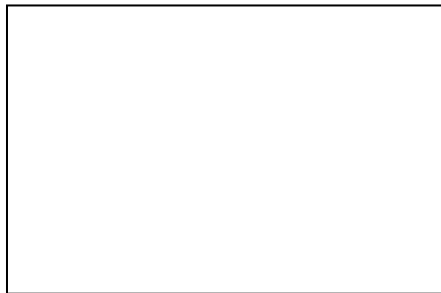
Осінь

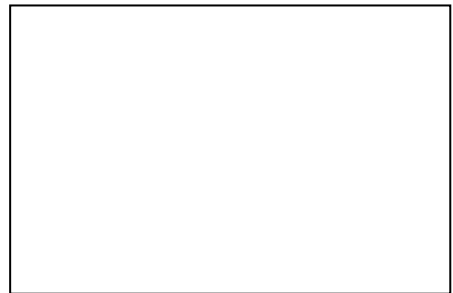
Дощ

Хліб

Зима

Україна

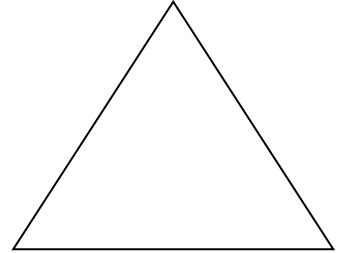
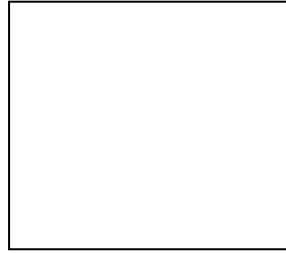
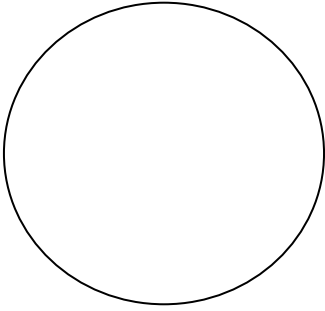

Щастя

«Оживлення»

Оживіть ці геометричні фігури, домалювавши необхідні елементи кольоровими олівцями.

Додаток В

Анкета «Визначення здібностей молодших школярів»

(за методикою Хаана і Кафа)

Прочитайте питання і дайте відповідь: так або ні:

1. У своїх малюнках зображує різнотипні предмети, ситуації, людей.
2. Серйозно ставиться до творів мистецтва, замислюється і стає дуже серйозним, коли чує нову музику, бачить гарну картину.
3. Оригінальний у виборі сюжету (робить незвичайні композиції з квітів, малюнків, марок тощо).
4. Завжди готовий використати будь-який матеріал для виготовлення іграшок, картин, малюнків тощо.
5. У вільний час багато малює, створює композиції, що мають художнє значення (наприклад, прикраси для дому).
6. Використовує малюнок або ліплення, щоб висловити свої почуття і настрої.
7. Цікавиться творами мистецтва. Може дати власну оцінку й намагається відтворити те, що йому сподобалося.
8. Любить працювати з пластиліном і глиною, клеєм, щоб відтворювати речі в трьох вимірах.

Додаток Г

План-конспект уроку з образотворчого мистецтва з розвитку творчих здібностей учнів початкових класів

Тема. Мелодія осені.

Мета: ознайомити учнів із видами живопису: станковий, монументальний (фреска, мозаїка, вітраж), декоративний, мініатюра; вчити дітей розкривати в малюнку вибрану тему; удосконалювати навички роботи фарбами; розвивати вміння виконувати малюнок у певній послідовності; передавати форму предметів акварельними красками; розвивати образне мислення, кольоросприйняття, стимулювати розвиток творчого потенціалу, дрібну моторику руки; уміння насолоджуватися творами образотворчого мистецтва, аналізувати їх; виховувати дбайливе ставлення до образотворчого мистецтва; любов до природи, почуття естетичної насолоди, охайність, спостережливість, культуру поведінки та праці.

Обладнання: альбом, пензлі, ємності для води, ілюстрації, фотографії осінніх пейзажів.

Тип уроку: комбінований.

Клас: 3.

Хід уроку

1. Організація класу до уроку.

1.1 Створення сприятливого психологічного комфорту

- Добрий день, діти! Для того щоб наш урок пройшов вдало давайте розпочнемо його з теплої посмішки та гарного настрою. Посміхніться своєму сусідові за партою, мені, та самому собі.

1.2 Перевірка готовності учнів до роботи.

- Перевірте чи приготували ви все необхідне для уроку (альбом, пензлі, ємності для води). Якщо є зайві речі то заховайте їх у портфелі.

2. Актуалізація опорних знань учнів.

2.1. Вступна бесіда.

- Це далеко не перша осінь у вашому житті, а ви, звичайно умієте спостерігати за змінами у природі. Тому вам буде неважко відповісти на запитання.

- Які кольори притаманні осінній порі?
- До якої гами вони належать?
- А холодна гама з яких кольорів складається?
- Який колір може належати до обох гам?

2.2. Створення проблемної ситуації

- Сьогодні ми пригадаємо інструменти та матеріали, які допомагають художникам-живописцям створювати чарівні роботи, і для цього вам потрібно відгадати загадки.

1) Намалювати можна нею будинки, хмари і поля.

Зелену затишну алею, високі гори і моря.

Зачарувати можна нею – така вона чудова й гарна!

Ти знаєш, як зовуть цю фею? Її зовуть, звичайно... (Фарба)

2) Він для фарби – незамінний, бо художник він відмінний.

Розфарбує все, як треба, і малюнок є вже в тебе (Пензлик)

2.3 Оголошення теми і мотивації навчальної діяльності.

- Сьогодні ми спробуємо відчувати себе в ролі осені-художниці. Тема нашого уроку – «Мелодія осені».

3. Вивчення нового матеріалу

3.1 Розповідь вчителя

- Без кольору світ стане нудним. Для того щоб передати все його різноманіття, ми маємо чудового помічника – живопис. Цей термін складається з двох слів – «живо» і «писати». «Живо» – тому що художник передає життя.

Але чому «писати», а не «малювати»? Усі фарби рідкі, тому серед художників прийнято вважати, що живописні картини пишуть. Кожен колір чи його відтінок викликає в нас певні почуття.

Живопис – вид образотворчого мистецтва, який здатний відтворити видиму реальність за допомогою фарб.

Художники створюють зображення завдяки використанню кольору, законів перспективи, лінії, світлотіні. За допомогою фарб передають власні думки, почуття, естетичні ідеали.

Твори живопису можуть бути станковими, монументальними, декоративними та мініатюрними.

Станковий живопис (від слова «станок» - мольберт, на який ставлять основу – картон, дошку, полотно для малювання картин) це живописні твори, які під час роботи закріплюються на спеціальному станку – мольберті.

Монументальний живопис – це особливий вид живописних творів великого розміру, які прикрашають стіни архітектурних споруджень.

Одним із найстаріших видів монументального живопису є стінний розпис.

Сьогодні стіни та вікна будівель також прикрашають фресками, мозаїкою, вітражами.

Фреска – це мистецтво прикраси стін і стель шляхом нанесення кольорового малюнка на ще вологу штукатурку за допомогою водяних фарб.

Мозаїка – зображення чи візерунок, виконані з кольорових каменів, смальти, керамічних плиток, шпону та інших матеріалів.

Вітраж – орнаментальна або сюжетна декоративна композиція зі скла та інших матеріалів, що пропускають світло.

Декоративний живопис – це різноманітні візерунки та орнаменти, що прикрашають предмети побуту, меблі, архітектуру.

Мініатюра (живопис) – живописні зображення, що прикрашали і ілюстрували середньовічні рукописи, у вигляді заставок або на всю сторінку;

Гармонійне поєднання кольорів на картині, а також його загальне колірне вирішення називають *колоритом*.

3.2 Робота з додатковою наочністю.

Ось подивіться на картини художників.

- Що зобразили художники?
- Які кольори вони використали?
- Який настрій викликають у вас ці малюнки?
- Яка гама кольорів переважає?

4. Вступний інструктаж і практична самостійна діяльність учнів.

- Отож ми з вами можемо переходити до виконання нашої роботи.

4.1 Поетапне зображення композиції вчителем і пояснення

1. В альбомі за допомогою олівця малюємо лінію горизонту, намічаємо узагальнену форму пейзажу (передній і задній плани)

2. На передньому плані малюємо дерева зображуємо водойму (деталізація об'єктів переднього плану)

3. Виконання в кольорі: вибір колірної гами нанесення насичених кольорів на передній план, м'яких – на задній план

4. Детальне промальовування предметів переднього плану.

4.2 Практична робота учнів.

Успіх роботи залежатиме від прояву вашої фантазії і бажання створити художній образ.

4.2.2 Індивідуальна допомога окремим учням.

- Діти, кому потрібна допомога – підіймайте руку і я вам допоможу.

4.3. Оцінювання, коментування та виставка найкращих робіт учнів

Після завершення роботи відбувається обговорення виконаних учнями малюнків.

5. Підсумок уроку.

5.1 Підсумкова бесіда.

- Яка тема уроку?

- Що таке живопис? Які є види живопису?
- Що таке колорит картини?
- Що ми сьогодні малювали на уроці?

5.2 Прибирання робочих місць

- Приберіть свої робочі місця і підготуйтеся до наступного уроку.